

ISTRAŽIVANJA DON LUKE JELIĆA U BIOGRADU NA MORU NA POLOŽAJU GLAVICA – BIOGRADSKI SPOMENICI I

Frane Buškariol

UDK 904: 73(497.13),653"

Izvorni znanstveni rad

Frane Buškariol

Arheološki muzej, Split

Početakom 20. stoljeća don Luka Jelić je vršio arheološka istraživanja u Biogradu na moru, na položaju Glavica. Sticajem okolnosti, nalazi arhitekture i pokretnog materijala su do naših dana bili neprecizno i nedovoljno poznati. U međuvremenu su arhitektonski ostaci uništeni, a podaci o okolnostima nalaza zagubljeni. Po ponovnom nalaženju podataka, zbog razvoja metodologije arheološke znanosti, bilo je potrebno učiniti i neke nove interpretacije.

Predmet su ovog rada rezultati arheoloških istraživanja koja je 1902. godine vodio don Luka Jelić, stručni suradnik društva za istraživanje hrvatske povijesti „Bihać”.¹ Iz razloga što Jelićevi rezultati nisu nikad na zadovoljavajući način upoznati, ovaj rad sam uobličio na način da nakon uvodnog dijela, u kojemu je povijest bilježenja arheoloških nalaza na položaju Glavica u Biogradu, slijedi kratak pregled korištenja Jelićevih rezultata i uvid u pogreške izazvane nepoznavanjem potpunih Jelićevih rezultata. Slijedi Jelićev izvještaj u integralnoj jezičnoj i znanstvenoj verziji. Na temelju raznih, pretežno arhivskih podataka, pokušao sam Jelićev izvještaj nadopuniti podacima koji pojašnjavaju sama iskanjanja, a i način na koji su rezultati tih iskanjanja iščezli. Naposljetku, pokušao sam revidirati Jelićeve interpretacije, iako postoje poteškoće jer ponekad nedostaju u međuvremenu nestali spomenici. No, ovakvu reviziju je omogućavala dokumentacija. Na isti način na koji su osuvremenjeni znanstveni stavovi don Luke Jelića, tako je obrađena i doradena autentična dokumentacija.²

¹ Društvo za istraživanje hrvatske povijesti „Bihać” će se u daljnjem tekstu često spominjati, tako da će se koristiti kraći oblik: društvo „Bihać” ili samo „Bihać”. Don Luka Jelić je radio i na drugim položajima po Biogradu i o tome također napravio izvještaj. Taj izvještaj će biti u obrađenom obliku prezentiran drugi put. Stoga ovaj rad ima i dodatak u naslovu „Biogradski spomenici I”.

² Zbog lakšeg konfrontiranja zadržane su, gdje je bilo potrebno, legende i oznake don Luke Jelića. Obradu grafičke dokumentacije Jelićevih istraživanja učinila je preparator Arheološkog muzeja u Splitu Ika Prpa-Stojanac, dok je foto-table iz Jelićevog izvještaja presnimio fotograf Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu Živko Bačić, na čemu im se još jednom srdačno zahvaljujem.

O srednjovjekovnom gradu Biogradu pisano je na više mjesta, a pregled starije literature nalazi se i u Jelićevom uvodnom tekstu, tako bi se na ovom mjestu izbjegla kasnija ponavljanja. Potrebno je istaknuti bilješke o arheološkim nalazima s položaja Glavice, kako prije Jelićevih radova tako i poslije njih.

C. F. Bianchi u drugoj polovini 19. stoljeća, u sklopu djela o crkvenoj povijesti zadarskog okružja,³ piše o povijesti i arheološkim nalazima u Biogradu. Bianchi razlikuje vrijeme do 8. stoljeća kada je Biograd podvrgnut crkvenoj jurisdikciji Zadra, od vremena kada je Biograd dio ninske dijeceze te vremena samostalnosti s vlastitom biskupijom, koja po njemu nastaje zbog pretjeranog teritorijalnog širenja ninske dijeceze. Bianchi piše i o propasti Biograda, seobi biskupskog sjedišta u Skradin i donosi listu biogradskih biskupa. Na temelju aktivnosti Teodozija I. biogradskog biskupa, datira i postojanje biogradske katedrale prije 1050. godine.

G. Urlić-Ivanović 1880-1881. godine piše manju povijesno-spomeničku sintezu o Biogradu.⁴ Spominjući nalaze s raznih strana unutar bedema srednjovjekovnog grada, bilježi da je župna crkva građena od kamena iz vrta Jeličić (po tradiciji mjesto gdje je bila crkva sv. Marije), položaja koji se nalazi nešto zapadnije od župne crkve. Nalazi s Glavice, koje spominje, mogli bi biti zidovi sjeveroistočno od župne crkve kod kuće Bilbija, za koje kaže da su pripadali zgradi mletačkog upravitelja Biograda.⁵

Povjerenik zagrebačkog arheološkog muzeja V. Škarpa 1898. godine šalje popis spomenika koje je zabilježio u Biogradu.⁶ S položaja Glavice potječu 2 komada mramornog vijenca, pretvoreni u kamenice za napoj stoke,⁷ te nalazi iz okolice župne zgrade i crkve, ulomak pluteja, uzidan u kuću do župne zgrade, ulomci pluteja nađeni na Glavici i ulomak ploče s pletrom u pločniku zapadno ispred župne crkve.⁸ Škarpa bilježi i podatak po kojemu su neki raniji biogradski nalazi završili dijelom u kninski muzej (danas Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu).⁹

Iste godine nastaje i jedan topografski ekskurs iz pera don Luke Jelića¹⁰ gdje u sklopu dijela o biogradskim spomenicima spominje položaj Gomila (što je isto što i Glavica)¹¹ gdje ostatke arhitekture interpretira kao ostatke vladarskog dvora.¹²

Nešto kasnije, don Luka Jelić provodi istraživanja (o kojima se u ovom radu govori) na položaju Glavica, i na popularan način sumarno opisuje nalaze.¹³ U iščekivanju tiskanja svog opširnog rada o rezultatima istraživanja na Glavici, još

3. C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, vol. II, Zara 1880, 141-150.

4. G. Urlić-Ivanović, *Albamaris-Biograd*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* (dalje: *Bull. dalm.*) 3, Split 1880, 75-76, 90-93, 106-108; *Bull. dalm.* 4, Split 1881, 27-30, 43-44, 61-62.

5. *Isto.*, 92.

6. V. Škarpa, *Izvjestaji muzejskih povjerenika i prijatelja*, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. 3, Zagreb 1898-1899, 232-233.

7. *Isto.*, br. 5 i 6.

8. *Isto.*, br. 17, 21, 22, 23.

9. *Isto.*, 233.

10. L. Jelić, *Povijesno-topografske crtice o biogradskom primorju*, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n. s. 2, Zagreb 1898, 1-90.

11. *Isto.*, 22.

12. *Isto.*, 24.

13. L. Jelić, *Znamenito otkriće u Biogradu*, *Narodni list*, g. 41, Zadar, br. 11 od 5. 2. 1902.

se jednom osvrće na arhitektonske dijelove nalaza u sklopu svog sintetskog rada o dalmatinskim spomenicima.¹⁴

Jelićev sumaran opis za svoje sintetsko djelo preuzima M. Vasić¹⁵ koji, nemarno čitajući Jelićev tekst, datiranje objekta temelji na slikama predmeta koje je ranije objavio V. Škarpa¹⁶ i time iskazuje svoju topografsku neupućenost u biogradske nalaze, povezujući nalaz iz Kaštela Matković s ostacima arhitekture na Glavici.¹⁷

Jelić, ma koliko daje sumaran opis, ipak govori: „... umjesto nartekisa. . . nasred fasade je vanjski portal, pored kojeg se, na južnoj strani nalazio zvonik kvadratne osnove. . .”¹⁸

U tlorisu arhitektonskih ostataka s Glavice navodno od E. Dyggvea obrađenom, nema ni traga ovim, od Jelića opisanim građevinskim elementima.¹⁹ Lj. Karaman u svom sintetskom radu, pored spomenutog obrađenog tlorisa, govori i o uništenju arhitektonskih ostataka,²⁰ a objavljuje i jednu od dvije raspoložive Jelićeve fotografije.²¹

Iz spomenutog se može uočiti da nije postojao cjelovit uvid u dokumentaciju Jelićevih istraživanja. Tloris koji donosi Karaman preuzet je i u vodiču po biogradskim spomenicima²² gdje se broj interpretativnih grešaka povećava smještanjem arhitektonskih ostataka na prostor ispod župne crkve.²³

Tloris koji donosi Karaman (a doradio ga E. Dyggve) preuzima se u brojnim raspravama o bazilikama s oblim kontraforima, nizovi interpretativnih grešaka se najčešće prenose, dok se ponekad, s obzirom na faktografsku nepouzdanost, više-manje uspješno interpretira.²⁴

Nabrojene posljedice nepoznavanja izvorne Jelićeve dokumentacije jedno su od opravdanja pripreme Jelićevog izvještaja za objavu.

Razlozi dosadašnjeg nepoznavanja ovog Jelićevog izvještaja su vrlo jednostavni: nije tražen na mjestu gdje se nalazio. Nakon smrti don Luke Jelića njegov osobni arhiv je otkupio Arheološki muzej u Splitu. Nekadašnji direktor Arheološkog muzeja Mihovil Abramić uočio je važnost Jelićevog izvještaja i otpočeo ga obrađivati (čemu svjedoče i neke radne bilješke pisane Abramićevom rukom, danas u prilogu ovog izvještaja). Tom je prilikom izvještaj izvađen iz Jelićeve ostavštine. Po Abramićevoj smrti ovaj je izvještaj zajedno s ostalim Abramićevim bilješkama završio u fond osobnog arhiva Mihovila Abramića u Arheološkom muzeju u Splitu gdje je tek nedavno uočen prilikom obrade Abramićeva arhiva.

¹⁴ L. Jelić, Contributo alla storia d'arte in Dalmazia, Suppl., Bull. dalm. 35, Split 1912, 100 i 105.

¹⁵ M. Vasić, Arhitektura i skulptura u Dalmaciji, Beograd 1922, 112,

¹⁶ V. Škarpa, cit. dj. (6).

¹⁷ Kod Škarpe (6) to je komad br. 11, sl. 114-5.

¹⁸ L. Jelić, cit. dj. (14).

¹⁹ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, T. II, 6.

²⁰ Isto, 68.

²¹ Isto, sl. 32.

²² Biograd – vodič, Izdanje Arheološkog muzeja u Zadru, Zadar 1970, 24.

²³ Isto, 16.

²⁴ Najbolji primjeri su: I. Petricioli, Oko datiranja umjetničkih spomenika ranog srednjeg vijeka, Gunjačin zbornik, Zagreb 1980, 116; Isti, Prilog diskusiji o starohrvatskim crkvama s oblim kontraforima, Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Split 1984, 221-225.

Nejasno je zašto Abramić nekim svojim suvremenicima (npr. Karamanu) nije ukazao na postojanje i vrijednost podataka iz ovog izvještaja. Noviji istraživači biogradske spomeničke baštine, i nakon temeljitih pretraga Jelićeva arhiva, nisu doznali za postojanje ove dokumentacije pa se njenom objavom ispravlja njima načinjena nepravda, kao i samom Jeliću.

Upozoravam ujedno da će se ubuduće izvorna Jelićeva dokumentacija o ovom nalazu čuvati na poziciji „Biograd” u osobnom arhivu Luke Jelića u Arheološkom muzeju u Splitu, odakle je, bez obzira na razloge, ipak neopravdano bila uklonjena.

O razlozima zašto ovaj izvještaj nije tiskan za Jelićeva života treba više reći ali drugom prilikom. Za sada, potrebno je reći da je don Frane Bulić bio recenzent i kourednik časopisa „Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentral Kommission für Denkmalpflege”, i u tom statusu je vodio poslove oko tiskanja ovog Jelićevog izvještaja, a najintenzivnije tijekom 1907. i 1908. g. Međutim, rad se u ovom obliku nije pojavio u brojevima tiskanim između 1909. i 1918. g. (nakon čega je spomenuti časopis prestao izlaziti).

Izješće o izkopinama u Biogradu 1902 – 1905. g.

a. Pristup

Poviest Biograda i izraživanja biogradskih spomenika (Prilozi A1, A2, A3)

Sjevero dalmatinsko primorje sastoji se od niza usporedno naboranih kosa od jugoistoka k sjeverozapadu orientovanih, a među kosama su ili prodoline ili morski zalievi te kanali. Neke pak od tih kosa neposredno na morskoj obali naglo su pretrgnute na sjevero-zapadnoj strani, te svršavaju u glavine; te ih more, zaogranuv iz susjednog kanala kroz prolom u dolinu, oblieva sa tri strane. dok u četvrtom jugoistočnom drže kopna. To su liepi poluotočići. veoma zgodni za nastavanje i utvrđenje, kao poimence Zadar i Biograd, koji sa orografskog pogleda jedan drugomu posvemu nalikuju.

Među najljepše predjele dalmatinskog primorja broji se onaj južni dio Zadarskoga Kanala, biogradsko područje naime, što je među otokom Pašmanom i prvom primorskom kosom (Vrčevo Δ 213 m) sučelice, gdje se razvija u luku Bošanu u ukupnoj širini od 4 klm. Dok zadarski konal oblieva biogradski poluotočić sa jugozapada, Bošanska luka ga plače od sjevera i istoka, a čitavo obzorje je zarubljeno otocima i ostrvicima, te se predstavlja zatvoreno kao jezero, mediteranskom florom uokvireno.

Tako zgodan položaj nedvojbeno je bio nastavan i u starije doba. ali nam od tom nije doprlo pouzdanih viesti. Stoga je i najstarija poviest Biograda do X vieka bila dosle zastrta gustom koprenom. Nagadjalo se, da je za poznije rimske dobe na biogradskom poluotočiću bivao grad Blandona, koji rimski itinerari ubikuju medju Zadrom i Skradinom.

Katastarski floris Biograda s označenim mjestom katedrale na Glavici – stanje 1902. godine

Prvi put spominje Biograd Konstantin Porfirogenet (*Κορνηλογενὲς Πορφυρογενὴς*) kao jednu od važnijih tvrđinja primorske Hrvatske Xoga vieka a poznato je, da je mletačka pomorska vojna pod duždom Petrom II Orseoli 998. g. prisilila Biograd na predaju. Izprave počam od sredine XIga vieka bave se češće i potanje Biogradom (Belgradum, Alba civitas) i njegovim građevinama. Biogradski kaštel (castellum) jest omiljelo boravište hrvatskoga kralja Petra I Krešimira: on zasnova oko 1050. g. u Biogradu biskupsku stolicu; 1059. g. muški benediktinski samostan sv. Ivana do samog kaštela (S. Joannes de Castello) a onda i ženski benediktinski samostan sv. Tome, obdarivši ih povlasticama i obilnim posjedima Ovo je zlatno doba biogradsko i sa monumentalnog gledišta: kraljevski kaštel, katedrala te dva samostana ukrasivahu Biograd; koji se već od tvrđinje (castrum) razvio u veći grad (civitas).

Biograd osim što kraljevski grad (urbs regia), bijaše središtem županije Sidrage; a imadaše svoju rimsku municipalnu upravu pod priorom.

Tu znamenitost je Biograd sačuvao i poza izumrćem hrvatske dinastije. Značajno je, da se je prvi hrvatsko-ugarski kralj Koloman baš u Biogradu 1102 g.

krunio hrvatskim kraljem; očito je kraljevski grad Biograd bio najznamenitijim gradom tadanje Primorske Hrvatske (Koloman sam u jednoj povelji veli: „Coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia” cfr. Smičiklas, Codex diplomaticus, II, 9). Dapače ga suvremeni arabski geograf Edrisi broji među glavne gradove Istočnoga Carstva: „da Zara a d. gwatah (Biograd o Zaravecchia) trenta miglia. Questa città è fra le capitali dei Rum, ed è popolata da Dalmati e Slavi, gente valorosa” (L’Italia descritta nel libro del re Ruggero compilato da Edrisi-versione e note da M. Amari e C. Schiaparelli, Roma 1883, gdje se u opazci dodaje: „Per il facile scambio in arabo della lettera „r” in „w” il D. gwatah dei codici potea in origine leggersi d. gratah, trascrizione di Diograd per Biograd, cfr. Rad Jugoslavenske Akademije LXXXV (1887), str. 237. Pošto je Biograd 1125. g. bio razoren te opustio, Edrisijeva viest odnosi na stariju dobu, premda je Edrisi svoje djelo pisao oko 1161. g.).

Rastećoj moći Venecije Biograd bijaše ozbiljan takmac na Jadranskom moru; odatle i uzrok propasti Biograda. Vojnom 1125. g. razoriše Mlečiči iz temelja Biograd, tako da je opustio; gradanstvo s Biskupom preselilo se za vazda u Skradin. Od tada se Biograd neiztiče sve do XVIoga vieka radi pogibelji od Turaka naime, Mlečiči ga 1573 i 1574 g. dadoše opasati slabim zidovljem. Od tada je Biograd tvrđinja drugog reda i sjedište zapovjednika teritorijalne vojnice biogradske krajine. Governatore dei Croati di Zaravecchia.

Za turske vojne 1646 g. Biograd postrada najprije od turskog topovlja a onda od svojevolljnoga požara, tako da je listom opustio. Nakon izгона Turaka 1648 g. započelo se na ruševinama Biograda napuživati selo. Suvremenik Zadranin Ljubavac evo kako nam opisuje tadanji Biograd: „La villa di Biogrado, detta comunemente Zaravecchia, di circa 100 case. . . essa villa è fabbricata sopra le rovine di antica città. . . Le vestigi dell’antico suo recinto, di grosse mura, e di alcune altre fabbriche, additano esser stata luoco non sprezzabile di 800 passa di circuito. Fu detta città nelli trasandati secoli de’ re croati, mentre durò lo scettro loro, frequentata di abitazione, e vi appaiono oggidi le rovine del diroccato palagio, che a guisa di piccolo colle s’innalza in mezzo al luoco. . .” (Dr. S. Ljubavac, Storica dissertazione del Contado e Territorio di Zara, dedicata a S. E. Leonardo Foscolo, Provveditore Generale di Dalmazia et Albania (1645-1651), rukopis kod gosp. Manfreda kneza Borelli vranskog u Zadru).

Podpuno naseljenje Biograda je znatno kasnije sledilo; kadno tek 1761 g. bi podignuta nova župska crkva sv. Anastazije, kako nadpis u pročelju joj uzidan svjedoči.

U novije doba Biograd se počeo znatno razvijati, te je sjedište političke občine i kotarskog suda.

C. F. Bianchi je pribrao iz nekog zadarskog rukopisa XVIIIoga vieka povjest Biograda, ali ne kritično (Zara cristiana II, 1880, 141-155), a prof. Klaić iscrpivo tek ocrtao povjestni pregled Biograda (Opis zemalja gdje Hrvati obitavaju, Zagreb (1887), 37 s.).

Rimski nadpisi su opetovano bili objelodanjeni u razne navratke (CIL III 2855, 9942, 9944, 9953, 9956, 10039: Bulletino di archeologia e storia dalmata II, 24; III, 91; VIII, 55). Ostale biogradske spomenike je prvi obradio 1880 i 1881 g. biogradski pučki učitelj Grgur Urlić-Ivanović (Alba maris u Bull. dalm. III, 75, 90, 106; IV, 27, 43, 61; cfr. Starohrvatska Prosvjeta I, 143. II, 180), upozorjujuć osobito na rimske spomenike; ali tek površnim doprinosom. Pišući je pak, na osnovi takodjer novog gradiva, nacrtao sustavni pregled povjesti i spomenika Bio-

Jelić, B IV – Obći pogled na predvorje i sjevernu vanjsku stranu katedralke od sjevera

grada i njegovog područja; dok je biogradski pučki učitelj F. Škarpa dao dopunjeni popis manjih starinskih predmeta samog Biograda (L. Jelić Povijestno-topografske crtice Biogradskog primorja, u Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva NS III (1898-1899), 33 ss; Škarpa, Popis manjih starinskih predmeta u Biogradu. 1. c. 232 ss).

Po ovim predradnjama bilo je temeljitog izgleda, da bi sustavna iskapanja u Biogradu izniela na vidik važnih spomenika. Tomu događaju su pružile prigodu javne radnje od 1902 g. unapried.

Te godine naime Biogradsko Obćinsko Upraviteljstvo stalo je da reguluje morske plitčine oko mjesta nasipanjem; materijal su imale pružiti mnogobrojne gomile i ruševine. Najprije se je uzelo u obzir gomile na Glavici; ta točka je obećavala najveću kolikoću nasipnog materijala; ali istodobno, kako je pišući već pet godina prije bio upozorio (1. c., 56) i nadu u otkriće ostataka starinarske gradjevine.

I doista pri samom početku radnja naišlo se na debel kontrofortavani polukružast zid (kako se kašnje uzpostavilo, bijaše to sjeverna absida katedralke) koji i na žalost bi odmah iz temelja uništen.

Obavješten o tomu pišući iza pregleda na licu mjesta, posredovao je kod Obćinskog Upraviteljstva za privremeno obustavljanje radnje, te je To Visoko C. K. Središnje Povjerenstvo izvjestio o stvari, moleći da bi se zauzelo za obezbjeđenje spomenika, kao što i za pripomć državnu za sustavno istraženje istoga. Međutim su oba domaća starinarska društva, Spljetski „Bihać” i „Kninsko Starinarsko Društvo” novčanom pripomoći omogućili nastavak radnja i sustavno istraživanje starinske zgrade. Daljnim pripomoćima državnim izhodjenim od Toga Visokoga C. K. Središnjeg Povjerenstva postiglo se posvemašnje otkriće spomenika na Glavici,

Katedrala XI vieka na Glavici

Glavica je najuzvisitiji predjel u sredini grada: s zapadne strane stoji joj župska crkva sv. Anastazije, dok ju sa sjevera ograničuje Matkovićev kaštel. Starije nahodjaje već zabilježiše Urlič-Ivanović i Škarpa (Bull. dalm. III, 92; Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. III, s 232, s. br. 9, 17, 21, 22, 23.).

Neposredno do župske crkve sa istočne strane stajale velika gomila pri vrhu uravnana za narodno kolo, te omeđena suhozidom, koja je već svojim vanjskim izgledom pritezala pozornost na se sa starinskoga gledišta. Urlič Ivanović je vidio ostanke velike zgrade, kojih da je nestalo: župska crkva i zvonik su građeni kamenjem – koje se na zvoniku točno raspoznaje – iz Glavice. Pišući je pri opisu Glavice 1898-1889 godine onu okolnost izticao, nagadjajući da se u rečenoj gomili skrivaju ostanci monumentalne zgrade, te da valjda i na tu točku-obzirom na njezinu uznostitost i položaj posred grada – odnosi se navedena Ljubavčeva bilježka o biogradskom krunskom dvorcu (Vjesnik hrv. arh. dr. NS III, 56 „Gomila”).

Od 1902. godine provedenim izkapanjem doistinjilo se je, da je Gomila skrivala u sebi ostanke trobrodne bazilike okolostojećim grobljem i zidovljem, što su od nje u sjeveroistočnom pravcu proteže prema Matkovićevom Kaštelu. U otkrtoj skupini našlo se rimskih, starokršćanskih te sredovječnih spomenika. Samo bazilika kao što i na drugim točkama Biograda. Pošto je do 1904 g. posvemu otkrivena bazilika na Glavici, prešlo se na sustavno iztraživanje u Jeličić-Eškinjevim vrtlima u sjeverozapadnom dielu grada, te se je 1905 g. otkrila starokršćanska bazilika po predaji Sv. Marije. Napokon se poduzelo površno iztraživanje u istočnoj polovini grada, te se je na nekoliko točaka došlo po voljnog uspjeha. Priloženi Tloris Biograda predočuje obći pregled iztraženih točaka. Jeseni ove godine namjeravale su se pretražiti ruševine samostana sv. Ivana od Kaštela kod Kaštel-Matkovića u sredini grada: ali radi incidentalne upadice o rušenju ostataka katedralke na Glavici, te su radnje odgođene za sada, kako je pišući potanje obrazložio u popratnici ovog izvješća.

Mjesto ovih radnja međutim pišući namjerava da dovrši već započeto iztraživanje spomenika u biogradskoj okolici, koje obećaje već dosta plodnu žetvu; te čeka odnosnu odluku Toga Visokog C. K. Središnjeg Povjerenstva.

Na svršenje pak poklonite odluke Toga Visokoga C. K. Središnjeg Povjerenstva 7. XI. 06 Br. 517, pišući se časti priložiti detaljno izvješće o uspjesima radnja na pojedinim točkama:

Katedrala na Glavici XI vieka
Starokršćanska bazilika (Sv. Marije)
Iztraživanja u istočnoj polovici grada

Opaza se napokon da će rimski spomenici dogovorno sa Velm. Gosp. Prof. Dr Kubitschekom posebice biti detaljno obradjeni, te da se stoga u priloženom izvješću označuje samo njihov nahodjaj.

O konačnom uspjehu radnja provedenih 1902-1905 g. može se reći da otkriveni spomenici stariji od Xtog vieka znatno upodpunjavaju veliku prazninu dosle osjećanu za rimske i predhrvatske dobe, dok su pak djelomice došli na vidik neke povjestno poznate već građevine XIog vieka, koje su pak i od osobite važnosti i za obću povjest umjetnosti.

pak ima dvije perijode gradjenja, koje se već na prvi mah iziču nepravilnošću razpoređaja u osnovi, razlikom tehnike, a onda još različitim dekoracijom. Sjeverni zid stražnje polovine zgrade jest u jezgri ostatak starije crkve, označen nutarnjim kvadratnim lezenama (podpornjacima); dok pročelna polovina i vanjska strana stražnje polovine, karakterizovane vanjskim poluvaljkastim podpornjacima pripadaju drugom razdoblju. Na sjevernom vanjskom zidu opaža se da je stariji zid se protezao od pobočne sjeverne abside do sredine prostora među trećim i četvrtim valjkastim podpornjakom vanjskim, a odatle je nastavljao se zid drugog razdoblja sprama pročelju.

Jelić, BV – Pogled na sjevernu vanjsku stranu i nutrinu od iztoka

Zidovlje je pri otkriću bilo većim dielom sačuvano do 1 80 m visine popriečno, te samo mjestimice nešto niže.

Glede obćeg stanja zidovlja opaža se da se je slabe malte radi kratko vrijeme iza otkrića, pod djelovanjem vlage i žege većim dielom, samo od sebe, razasulo. Vanjski ugao sjeverne abside nastradao je neposredno prije sustavnog izkapanja, tako da je do temelja razkopan bio; a pak sjeveroistočna polovina zgrade prve polovine listopada t. g. bila je listom uništena uslied arbitarnog porušenja sa strane Obćinskog Upraviteljstva.

Bazilika predstavlja nešto nepravilnu paćetvorinu sa užim predvorjem na pročelju. Paćetvorina izvana je duga popriečno 31 m (30.80 i 31.86 m), a široka pop-

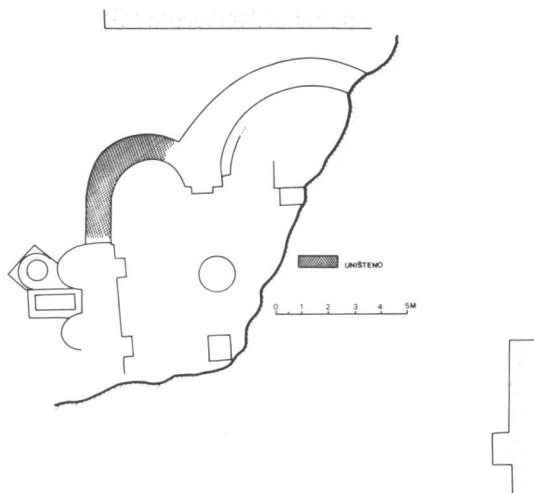
priečno 17.35 m (17.40 m u svetištu, 17.30 m pri pročelju); dok unutarnje svjetlo u svetištu mjeri 13.10 m, pri pročelju 12.75 m. Ovo nesurazmjereje zavisi od nešto veće debljine perimetralnog zidovlja u pročelnoj polovini.

Predvorje 5.10 m dugo, nepravilno je učlanjeno pročelju; spram glavnih vrata je iznutra 3.80 m široko, te je nosilo visok zvonik. U južnom krilu je stepenica, koja je metala na sprat, očito u gornji sprat zvonika.

Perimetralno zidovlje ima više članova: u stražnjoj polovini glavni zid ima izvana poluvaljkaste, u razmjeru nejednake, podpornjake (Strebenpfeiler), a iznutra četvornaste lezene, te ukupna debljina iznosi do 2.60 m i 2.80 m. Srednja polovina nasuprot nema unutarnjih lezena, te ukupna debljina iznosi do 2.30 i 2.45 m. Opazit je, da dvie zadnje lezene sjeverne strane jesu ostatci starijih zidova, kojih nastavak prema nutrini bi porušen, te ostatak pretvoren u podpornjak. Nutrina zgrade je po bazilikalnoj osnovi na tri broda sa tri abside. Masivni su zidani stuboci što diele tri navate. Sa sjeverne strane ih je pet, od kojih: četiri valjkasta stuboka od 1.30 promjera, a peti kvadratan stubok od 0.80 x 0.80 m. Isto se opetuje na drugoj strani s tom inačicom, što je drugi, računajući od vrata, stubok, mjesto valjkast, zamjenjen sa četvornastim stubokom, kombinovanim sa masivnim dogradkom od 1.92 x 1.28 m, koji inače nije imao tektonične funkcije.

Zgrada je imala više otvora, od kojih neki zazidani bješe već u starije doba. Pročelna vrata su dogradkom pročelja zazidana. Dok su pobočna vrata na južnoj strani ostala otvorena, ona na sjevernoj stranici bješe kašnje zazidana. Oveći prozor u sjevernom zidu najstarije zgrade, među prvom i drugom nutrnjom lezenom broječ od abside, bio je pri gradnji drugog perijoda zazidan.

Glavna absida mjeri u zjalu 5.00 m a u dubini 3.50 m.; dok je obima pobočnima polukružastima absidama polupromjer od 1.35 m.

Skica nalaza na Glavici na dan 1. II 1902., Ahriv „Bihać“ 5/1902., grafički obrađeno

Jelić, B VIII – Ostatci glavne apsde i sjeverne apsde izvana, viđeni od istoka

Čitava zgrada bila je nadkrivena masivnim svodovljem od kamena i sedre; ostatci svoda našasti u južnoj navati imali su deblinu od 0.50 m. Masivnost zidova skladuje se toli znatnom težinom svodovlja.

Premda je bazilika opljačkana bila više puta ipak se našlo ostatak omanjih unutrnjih građevina. Zidano sjedalo 0.50 m. široko obtače glavnu obsidu iznutra; a spram sredine nešto na desno od tog sjedala odškače masivni pregradak, ostatak podzidja katedre. U južnoj apsidi ostatak zidana osi prothese od 0.85 m. u pročelju, a 0.54 m. po boku.

Na otvoru glavne apsde nahodi se temelj zidanoga žrtvenika, koji je stajao osamljen.

Krstijona posred južne navate adaptovana među nutrnje stupovlje i perimetralni zid, sastoji se od dviju prostorija: vodenice i svlačiivaonice.

Vodnica je prezidana zidićem samo 0.50 m. visokim, a 0.40 m. debelim, te zahvaća površinu od 3.80 m. x 3.50 m. Tlo joj je obloženo tesancem pločnikom, a u sred ovoga, na tri velike debele ploče od bielog kamena, udubinasto uklesan skoro jednakokrani križ sa luknjom za odtok vode u sredini. Križ je ukupno dug 1.40 m. te su tri kraka jednako duga 0.45 m., a gornji samo 0.40 m. Izdubljeno polje krakova jest 0.43 m. široko, a obtočeno je prema vani nadignutim rubom od smjese cementa s prahom crvene opeke. Odvodna rupa posred križa ima okružasti oblik od 0.04 m., te je usred četvorinastog udubka. Ispod ploča našao se je zidani kanalić, što podzemno kroz susjedna vrata vodi van crkve.

S zapadne strane neposredno do vodenice je druga prostorija, skoro iste površine pregradjena zidom 0.48 m debelim, u koju vanjska vrata neposredno uvode. Opaža se, da je ova prostorija dogradjena po dovršenom pločniku, jer počiva na ovome, a nema svoga temelja, a uz to još, da i rečena vrata su otvorena bila pošto je zidanje vanjskoga zidovlja bilo unapređeno, kako se vidi na prosječnom vanjskom podpornjaku. Očito je da je ona prostorija dodana vodenici, te izolovana od nutrine crkve da obći neposredno sa vani i sa vodenicom; te da je integralna čest krstijone.

Vodenica je očito bila za obred uronjavanjem, te susjedni pripadak bijaše za svlačivanja onih što se imadoše krstiti.

Jelić, B XII – Nutrina južnog broda prema pročelju

Masivni dogradak uz drugi stubok broječ od ulaza, te pravi ugao svlačivaonice, jest očito zidana mensa žrtvenika, kombinovana sa stubokom pri samoj gradnji.

Tlo bazilike bilo je obloženo pločama od kojih se neke našle u položaju svomu: gdje koja ulomak iz starije građevine.

Vanjskoga zidovlja našlo se samo uz sjevernu stranicu u pravcu spram Matkovičevog kaštela. To su ostatci temelja nesamo u davnini postradalih građevina, nego usljed regulovanja ulice u novije doba rušenoga zidovlja.

U dodiru s bazilikom stoje zidovi kod dvaju srednjih vanjskih podpornjaka. Rečeni podpornjaci djelomice počivaju na ovom zidovlju, koje je bilo porušeno da dade mjesto bazilici. Istočniji komad jest ugao zgrade, koji od podpornjaka za 1.84 m. odskāče, te jednim krajem gubi se pod bazilikom dok s drugim teče pram iztoku skoro neposredno s bazilikom. Preostatak drugog zapadnijeg komada, 1.20

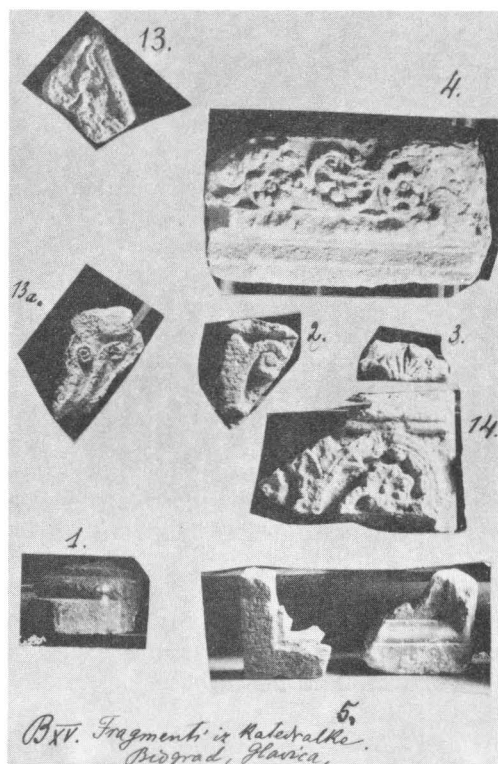
m dug, je tako neizrazito sačuvan, da mu se nemože opredjeliti pravca ni uloge.

Ostale nutrnje dekoracije razlučuju se izrazito u dvie skupine, nesamo po slogu i izradbi, nego i po nahodjaju.

Jedna skupina pripada starijoj perijodi po slogu, te su predmeti iste našasti ili pod zidovljem druge perijode, ili kao gradivo upotrebljeno u zidovlju kao što i u pločniku druge perijode; a ono što se je našlo u svom položaju, pripada stražnjem dielu bazilike.

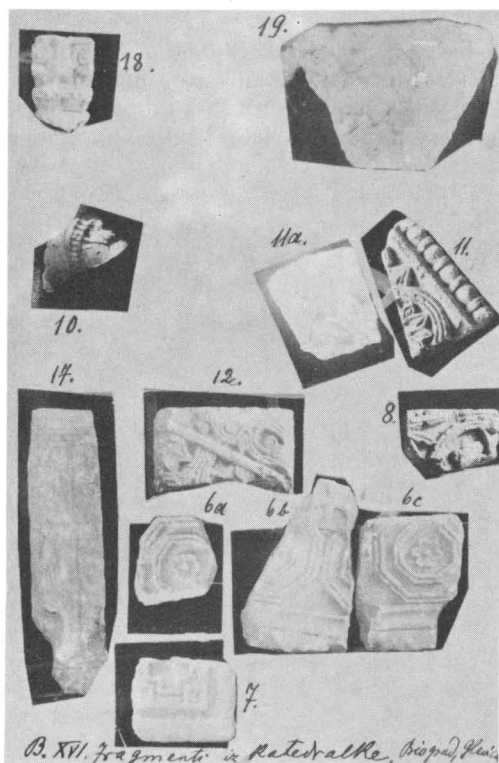
Baza stupa od bielog kamena mjereća 0.80 m. po stranici, a u temelju vanjskom predzadnjeg sjeveroistočnog poluvaljkastog podpornjaka te ulomak druge iste baze (B XV, 1) našast kao gradivo u zidovlju drugog perijoda, odgovaraju stupovlju 6 m. visokom. Česti stupova od bielog kamena tih razmjerja također našlo se uzidano u zidovlju drugog perijoda. Od kapitela ovog stupovlja našlo se je također ostataka: jedan fragment na ploči 0.12 m. debeloj (B XV, 2) i dva ulomka od bielog cementa (B XV, 3). Jedan oveći ulomak arhitrava (B XV, 4), rek bi da je pripadao gornjem dielu uzmeta zgrade.

Dva ulomka skroz probušene transenne (B XV, 5) predstavljaju nam rađene prozorne zatvore.

Jelić, B XV – Fragmenti iz katedralke

Nutrnje stiene starijeg diela zgrade bijahu obložene finijim pomazom, a onda inkrustane mramornim pločama i pločama od opeke. Od prvih se našlo u svom izvornom položaju nekoliko fragmenata (B XVI, 6 a, b, c, 7) koji po izradbi i obliku križa živo sjećaju na Justinijanovo doba. Od drugih nam se sačuvao samo dragocjen

Jelić, B XVI – Fragmenti iz katedralke

ulomak 0.24 x 0.16 m. u površini a 0.06 m. debel; te na gornjem rubu debljine nosi oštrim alatom urezanu brojku XXXIII (B XVI, 8). Lice je dekorovano ploho rez-bom po motivu vezenog saga: posred pletera na slobodnu polju glava četveronož-četa. Po urezanoj brojci se razabire da je čitav niz takovih ploča sačinjavao jednu dekorativnu cjelinu, te da je radnik sastavljao taj naris ulažuć ploče jednu do druge, pošto ih je prije markirao susljednom brojkom.

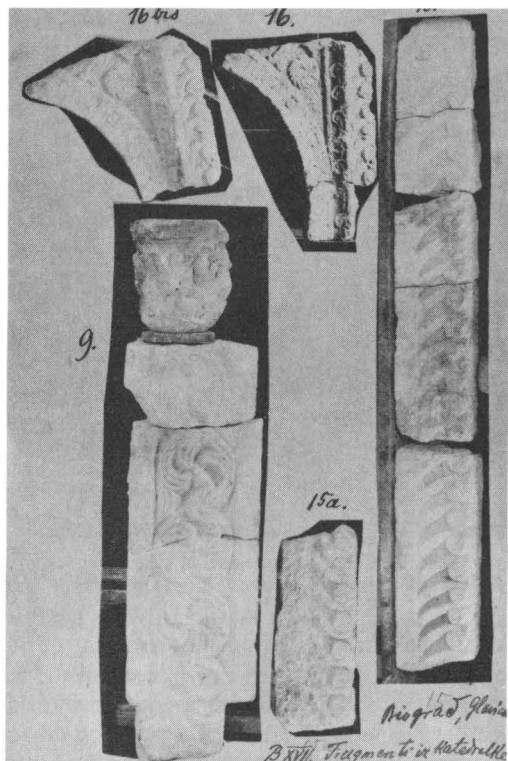
Pregrada svetišta i žrtvenik starije crkve zastupani su sa nekoliko ostataka od bielog tesanca, koji su većinom našasti upotrebljeni kao gradivo u zidovlju i pločni-ku druge perijode.

Od pregrade svetišta imamo sve tri česti zastupane: vrata, prsobrane i učelak.

Desni prag vrata, uz odnosni kapitelić (B XVII, 9) jest 0.82 m. visok, 0.25 m. širok, 0.15 m. debel; na lievom boku ima kvadratan zlieb 0.06 m. širok za učlanje-

nje prsobrana. Dekorativni motiv u basorelievu, stilizovana vijugava loznica, koje se listovi svijaju na kružnicu, izpunjenu rosetom, dok je pazušce lista obuhvaćeno prstenom, jest zadnjeg razdoblja starokršćanske umjetnosti, kakov susrećemo na nadvratniku južnih vrata Spljetske Stolne Crkve iz druge polovine VII vieka, i na nadvratniku dvorske kapele sv. Križa u Ninu VIII vieka.

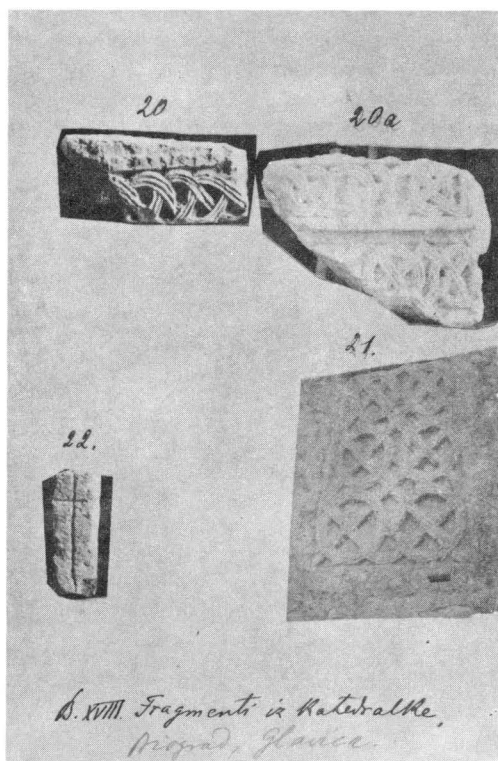
Šest komada arhitrava svetišta obrubljenog sa toli poznatim pojasom na kuke (B XVII, 15, 15a) i dva fragmenta učelka vrata (B XVII, 16, 16 bis) upodpunjavaju nam sliku pregrade. Osobito su važna dva fragmenta vratnog učelka što pripadaju baš desnom dielu oblučja timpana. Vrh je obrubljen istim pojasom kuka na dvie vode: polje timpana dekorovano je križem u plohorezbi sa rosetom, dok na donjem rubu teče nadpis, od koga nam se sačuvao neznatni tek dio sancTI PON-TIF ICIS. U susjednoj kući brijaća Rogića što od bazilike ostaje dvaest koraka u istok na ulici koja vodi k glavnim Gradskim vratima, nahodi se uzidan fragment nadpisa X/E, što se po boliku sudara sa gornjim ulomkom nadpisnim. Oblik pismena odgovara paleografiji VIog i prve polovine VIIog vieka. Opazit je da su komadi arhitrava našasti većim dielom u pločniku drugog razdoblja, dok je fragment nadpisni učelka bio upotrebljen kao prosto gradivo do sjevernih pobočnih vrata pročelja.

Jelić, B XVII – Fragmenti iz katedralke

Ostatci žrtvenika nadjeni su pod temeljem glavnog žrtvenika druge perijode; te su: nožica mense i česti nebnice. Nožica je četvornasti prag od bielog nješto tvrdjeg kamena 0.67 m. visok, 0.12 m. širok a 0.18 m. debel. na pročelju urešen urezanim latinskim križem Justinianove dobe (B XVI, 17). Od bielog mekšeg kamena su ulomci stupića i kapitelić što pripada oltarskoj nebnici (B XVI, 18). Pulvinus od bielog kamena, urešen plitkom vajarijom na sve četiri strane; na pročelnoj i začelno široj stranici ptica držeča u šapama manju životinju; na pobočnim stranicama po četveronožče – što se je nahodio u kući Šime Rogića pripadao bi također ovoj skupini (B XVI, 19) te je po bizantinsko-ravenatskom uzoru.

Dekoracija zgrade drugog perijoda znatno zaostaje za onom prvog perijoda. Stuboci su bez odnosne baze i kapitela; stiene naprosto ožbukane lošim pomazom.

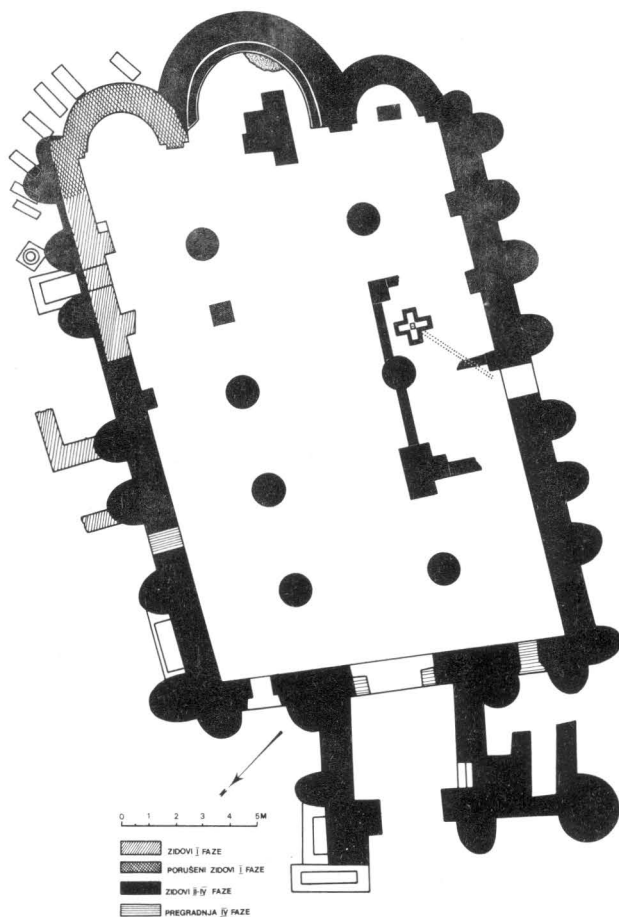
Jelić, B XVIII – Fragmenti iz katedralke

Dekoracija svetišta pak loše je zastupana s razloga, da je bazilika podlegla opetovanom već navedenom pljačkanju. Na mjestu su se našla samo dva ulomka pluteja pregrade sa karakterističnim plerom u ploho rezbi (B XVIII, 20, 20 a), dok je treći veći već prije bio izvadjen i uzidan u susjednu crkvenu kuću (B XVIII, 21). Od žrtvenika je preostalo samo krnjatak nožice sa naokrupno urezanim latinskim križem (B XVIII, 22).

Još nekoliko manjih fragmenta (B XVI, 10, 11, 11 a, 12, B XV 13, 13 a, 14) pripada ovoj starijoj skupini.

Popravci trećeg razdoblja su tek nuzgredne važnosti: suženje glavnih pročeljih vrata, te pobočnih vrata na sjevernoj stranici.

S tehničkog gledišta opaža se velika razlika među zidovljem prvog i drugog perijoda.

Jelićev tloris ostataka na Glavici u Biogradu, grafički obrađen

Ostatci zidovlja prvog perijoda, što se opažaju u nutrini stražnje sjevernog diela bazilike odaju mnogo dotjeranije crte. kamenje je pravilnije škvađrano i svrstano uz nekoliko starorimskih komada prostih i radjenih, te jedan fragmentirani nadpis, a malta je čvrstog spoja. Zidovlje drugog perijoda znatno zaostaje s tehničkog gledišta: kamenje sitnije i neškvađrano, malta tako slabog spoja, da je kratko vrieme

po odkopanju sasvim popustila, te se zidovlje samo od sebe razasulo. I nepravilnost crta u razpredjaju pročeljnog diela bazilike, koja valjda nije sasvim prouzrokovana od nužne koordinacije predstojećim zgradama — jer se tragova istih na odnosnim točkama nije našlo, a onda prevelika masivnost zidovlja pretjerano uvećana za snošenje svodovlja odaju dobu opadanja gradjevne umjetnosti.

Grobovlje se razvija oko sjeverne i istočne strane bazilike od male abside do pročelja, i to tako da je nekoliko grobova u slobodnom tlu, a nekoliko ih među vanjskim podpornjacima. Istočnijih sedam grobova oko male abside, te onaj među dvama vanjskim podpornjacima pri sjeveroistočnom uglu bazilike, spadaju starijoj dobi, jer se nahode pod razinom temelja bazilike i djelomice od njezinih temelja prekriveni dok su zapadniji grobovi uloženi među podpornjake bazilike, te su pozniji od zgrađenja iste. Ovi ne pružiše ništa osobito. Među starijim grobovima iztiče se samo onaj pri sjeveroistočnom uglu bazilike, fino je zidan i s popločanim dnom. Pošto je pokrov nastradao već pi gradnji bazilike, to je već odavna bio provaljen i pretražen. Među ispremešanim kostima našao se samo jedan predmet: tanka kovinska pozlaćena pločica četvornasta oblika 0.03 x 0.015 m., bez ikakva nakita.

Datovanje bazilike i opredjelba iste, toliko po kriterijima što nam ruševine pružaju, koliko po pristupnim nam podatcima biogradske poviesti, mogu se dovoljno konkretovati.

Karakteristike tehničke i dekorativne odaju očito, da je starija crkva pripadala starokršćanskoj dobi, po svoj prilici VIog vieka. oblik križeva na dekorativnim komadima i ornamentike svetišta skladaju se sa onima Justinianove dobe starokršćanske bazilike u Manastirinama na Solinu. Arhitektonski dekorativni motivi kao što i izradba još živo sjećaju na ravenatsko-bizantinsku tradiciju.

Pravilni paleografični oblici posvetnog nadpisa na pregradi svetišta pristaju u VI ili najkasnije u prvu polovinu VIIoga vieka, kad se počimlju javljati i kvadratni oblici pomješani sa oncijalnim, svakako u dobu stariju od pobarbarenja pisma koje je zavlдалo drugom polovicom VIIog vieka.

Pošto je zidovlje ove starije crkve većim dielom postradalo pri gradnji poznije bazilike, nemože se sa izvjestnošću rekonstruirati joj tlorisa. Sudeći po ostacima sjevernoga zida, od pobočne abside bazilike do crte među drugom i trećom lezenom, zgrada je bila za polovinu kraća, i dosljedno za polovinu uža nego li poznija bazilika: dakle svakako omanja crkva na jednu absidu, kojoj bi odgovarala položajem sjeverna pobočna absida bazilike. Kako već spomenusmo, dvie skrajne lezene sjevernog zida bazilike su ostatci starijeg zidovlja, adaptovani pri gradnji bazilike pri kraćenjem u podvornjake, a s njima se pravcem koordinuju ostatci starijeg zidovlja pri dvama srednjim vanjskim podpornjacima sjevernog zida bazilike: možda je crkva bila i križne osnove. Nutrina je pak bila na stupovlje do 6 m. visoko i to na arhitrav sa otvorenim krovom, a ne svodenim pokrovom.

Bazilika drugog razdoblja predstavlja nam se nasuprot masivnom trobrodnom zgradom nadkrivenom debelim svodovljem sa katedrom biskupskom u glavnoj absidi i sa krstijonom. Masivnost zidovlja i svodjeno krovište su značajke ranoromanskog graditeljstva potla IXog vieka (cfr. Kraus, Geschichte der christl. Kunst, II, 18, 35) posebice pak u Dalmaciji, gdje je zastupano bazilikom u Vrelu Cetine i u Stupovlju kod kninske Polače (Spomen knjiga otvora Kninskog Muzeja 70, Starohrvatska prosvjeta I, 183, 224, II, 25). Krstijona za uronjivanje, koji je obred XIIim viekom na zapadu prestao, prenaša nas svakako u starije doba. Dodajmo tomu, da je Biograd 1125 g. od Mlečića bio sasvim porušen te za dulje vremena opustio,

Jelić, B XIV – Valjkasti stubok južnog broda sa pomazom (inkartom)

zgradjenje bazilike moramo svakako staviti na kašnje od XIog vieka; svakako prije 1125 g., kada je bazilika postradala. Katedra u velikoj absidi dokazuje da je to bila biskupska bazilika. Biskupska stolica biogradska zasnovana je bila oko polovice XIog vieka te je selo biskupsko u Biogradu ostalo samo do 1125. g.. pošto je od tada bilo definitivno premješteno u Skradin. Gradnja bazilike mora se, dakle, nužno staviti među skrajne termine od polovine XIog vieka do 1125. g. Pošto je već 1059 g. nahodimo prvoga biogradskoga biskupa Teodosija ustoličena, i bazilika mora da je već tada bila u gradnji ili dogotovljena. Za te sjajne biogradske dobi kralj Petar I Kresimir dao je podignuti više zadužbina i zasnovao je biskupsku stolicu: te sve svodi na zaključak, da je i bazilika na Glavici nešto malo prije 1059 godine dovršena bila.

O položaju biogradske katedralke nije nam se sačuvala nikakva povjestna uspomena, dapače ni ime njezina naslovnika (crf. Farlati, *Illyricum Sacrum*, IV, 1). Nasuprot svim drugim važnijim crkvama Biograda znamo za položaj i za ime njihova naslovnika ili po predaji i po ispravama, ili po otkritim ostatcima.

Dosle nepoznata bazilika otkriva se na Glavici, najvidjenijoj točki grada, nedaleko od krunskog dvora; ima biskupsku katedru i krstijonicu; doba postanja joj sudara se baš sa dobom zasnovanja biogradske biskupske stolice posvećena je nekakvom svetitelju *pontifex-u*, u Biogradu dosle nepoznatom naslovniku; dokazi sve to, koji svode na zaključak, da je to doista biogradska katedralka, kojoj za položaj i naslovnika dosle se nije znalo.

Zanimiva ova zgrada nesamo radi lokalnoga i monumentalnoga gledišta; nego i sa povjestnoga. Ona je očevidno djelo kralja Petra I Kresimira, koji je polovicom

XIlog vieka svojim boravkom u Biogradu, grad sam do tolikog stepena uzdigao, da ga arapin Edrisi broji među glavne gradove bizantinskoga carstva. te i u njem zasnovao biskupsku stolicu oko 1050. g. a da to ostvari morao je providjeti i biskupsku katedralku. Nego još jedna okolnost čini ovaj spomenik znamenitim. Kako već vidjesmo, 1102 g. krunio se je u Biogradu hrvatskim kraljem ugarski kralj Koloman; te za cijelo taj čin se je obavio u biogradskoj katedralci.

Posvemašnjim razorenjem grada 1125 g. postradala je i katedralka. Kad se je Biograd druge polovine XIVog vieka počeo opet napučivati; u ruševinam katedralke su se Biograđani pokopavali, kako svjedoče grobovi među vanjske podpornjake umetnuti. Valjda je tada katedralka popravljena. te su tada bila zazidana sjeverna pobočna vrata, i južna pročelna. Dvie nadbiskupske vizitacije druge polovine XVI-og vieka, spomenute od Bianchija, spominju u Biogradu župsku crkvu sa četiri oltara; valjda je to bila ova crkva na Glavici.

Kad je grad opet 1646 g. postradao i zadnji ostatci katedralke mora da su pretrpjeli. Pri gradnji nove župske crkve sv. Anastazije kao što i zvonika, ostatci katedralke su rabili kamenolomom; opljačkani iznutra bješe sraženi do 2 m. nad površinom te prekriveni nasipom i obzidani u suho u obliku uznosite terase „Glavice” koja je rabila za javne stastanke i za narodno kolo. Nu u narodu je živjela svedjer predaja, da se u Glavici kriju ostanci spomenika iz zlatne dobe biogradske, uosobljene pučkom maštom u plugu za dvanaest zlatnih volova.

Katedralka XIlog vieka znatno nam upodpunjava zlatno doba biogradske poviesti; a znamenit je doprinosak nesamo za povjest hrvatske umjetnosti, nego i za obću povjest umjetnosti. U njoj se zrcali naime križanje iztočnog i zapadnog graditeljstva; dok je dispozicija tlorisa i liturgična pod iztočnim dojmom, kontrafortovano zidovlje sudara se sa sustavom sjeverne Francuzke. poimence u crkvama Xog i prve polovine XIlog vieka (Redtenbacher, Leifftaden zum Studium der mittelalterlichen Baukunst, 30 ss).

Ostatci napokon starije starokršćanske crkve VIlog vieka po prilici sa grobljem eto nam dobacuju nešto novog svjetla u dosle tamnu dobu biogradske povjesti prije VIIog vieka; koju će nam sljedeći nahađaji još bolje rasvijetliti.

Dodatak

Mjeseca oktobra t. g. Obćinsko Upraviteljstvo počelo je provadjati regulaciju varoši od negdanjih Gradskih Vrata spram zapada, i to snizujuć razinu uzbrdite ulice, koja vodi preko Glavice. Razina nove ulice je snižena znatno izpod tla Katedralke i uslied toga Obćinsko Upraviteljstvo je dalo demolirati iz temelja veći dio bazilike na iztočnoj strani, te je već i nastavljalo da poruši i ostalo, kad je pišući dne 18 Oktobra t. g. u društvu s Vel. Gosp. Generalnim Konservatorom Vladinim Savjetnikom Prof. Drom Kubitschekom došao u Biograd, te prosvjedovao proti tomu arbitrarnom činu, čak i pismeno 21 Oktobra t. g., upozorio Obćinsko Upraviteljstvo na dužnost, da u spomenik ne dira dok To Visoko C. K. Središnje Povjerenstvo ne udostoji se izdati svoju odluku u ovom pitanju.

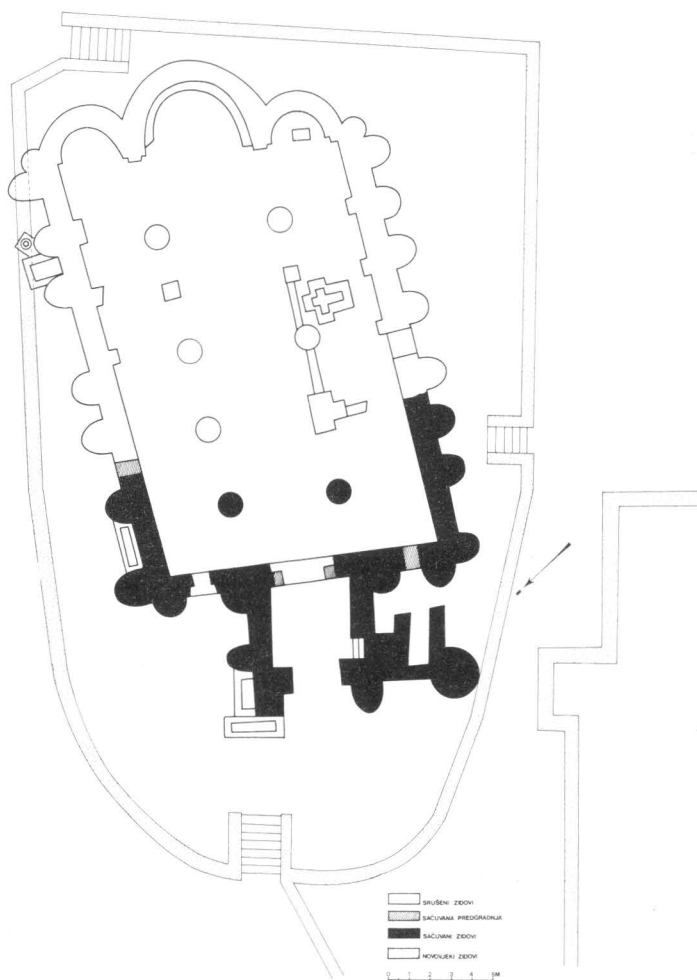
Žalibože arbitrarnom onom demolicijom sasvim je uništen najvažniji dio katedralke, to jest svetište sa sve tri abside i Krstijona, te nepreostaje nego pročelna strana sa dva nutrnja valjkasta stuboka. što su sasvim podređene važnosti.

Zidovlje katedralke u obće, radi već potonje gore naznačenih razloga, bilo se

je počelo samo od sebe rušiti odmah poza otkrićem, tako da je očividno bilo da se ne bi moglo za dublje vremena održati, i stoga je pišući nastojao da odmah po odkopavanju fotografično snimi se u obće sav spomenik kao što i svi važniji detalji zidovlja, davši istodobno izraditi tloris u velikom mjerilu.

Sada se nameće alternativa: mora li se porušiti još obstojeći preostatak katedralke ili da se sačuva.

Samo pročelje je već u takovom stanju, da kad bi se ostavilo kakovo jest, ne bi se moglo za dugo održati; dok dva rečena stuboka, dobro cementirana kad bi bila, mogla bi se osigurati proti razsulu. S ovoga gledišta stvar promatrajuć, pošto

Stanje ostataka na Glavici dana 18. X 1906., grafički obrađeno

je važniji dio zgrade već uništen, ne bi shodno bilo ostaviti u sadašnjem stanju pročeljni preostatak iste, pošto bi se i taj u brzo raspao.

Ali biogradska je katedrala znamenita radi povjestnih uspomena: kao zadužbina hrvatskoga kralja Petra I Kresimira i kao crkva, u kojoj se je 1102 g. krunio prvi ugarsko-hrvatski kralj Koloman. Posvemašnje uništenje toli znamenitog spomenika, ne bi se zacielo ugodno dojmilo ni Hrvatima ni Mađarima.

Radi ovog razloga, i radi toga da se ipak po mogućnosti spasi ono što se spasiti daje, pišući bi bio mnjenja: a) da se sačuva cjelovit tloris katedralke, i da se zato u tlu zidova ili pločnika označe već demolirani temelji iztočnoga diela zgrade, a uz to da se preostatak pročelja demolira samo do temelja.

b) da se sačuvaju cjelovito dva nutrnja stuboka i cementovanjem obezbiede od propasti, kao znak visine uzmete, u kojem je katedrala otkrivena bila.

(Drugi dio Izvješća slijedit će)

Dr. L. Jelić

Jelićev izvještaj iscrpio je podatke o iskapanjima na Glavici, koji se nalaze pohranjeni u osobnom arhivu don Luke Jelića. Iscrpniju kronologiju nalaska, istraživanja i događanja oko ostataka na Glavici u Biogradu, kao i dopunu nekih tehničkih podataka moguće je naći i u spisima društva „Bihać”, društva za istraživanje nacionalne povijesti u Splitu.

Prvi rezultati Jelićevih istraživanja na Glavici spominju se u izvještaju od 1. 2. 1902. godine, neposredno nakon početka iskapanja. Tu Jelić kaže²⁵ kako se prvo „podgrnulo” sjeveroistočnu apsidu, polovinu velike apside, dio žrtvenika i dijelove lađa. Jelić naglašava masivnost zidova širine 1,20 m, masivnim kontraforima poduprte s vanjske strane. Tom prilikom je nađen i stup promjera 1,20 m koji dijeli glavni brod od pobočnog. Istaknuta je solidnost gradnje, a nađeni kameni ukrasni ulomci datirani u „stariju sredovječnu dobu”. Naglašeno je da su prije istraživanja seljaci raskopali čitavu malu apsidu, prorovali tlo bazilike ispod temelja i podkopali oltar.

Prema izvještaju od 4. 2. 1902. godine²⁶ do tada je iskopana čitava glavna apside, oltar, veći dio središnje lađe i 4 stupa istočne bočne lađe. Jelić zaključuje da je crkva bila „čvrsto svodena”, a na temelju nađene arhitektonske dekoracije zaključuje da je crkva bila opljačkana prije rušenja.

Izgleda da je bazilika bila u cijelosti otkopana 16. 2. 1902. godine.²⁷

U prvom opsežnijem, a kasnije izmijenjenom izvještaju od 22. 12. 1903. godine²⁸ Jelić nepravilnost dijelova tlorisne dispozicije dijelova bazilike obrazlaže prilagodavanjem okolnim zgradama, za koje ističe da nisu još istražene (a ni kasnije nisu bile). Sada se govori o lošim tehničkim osobinama zidova, u kontrastu s monumentalnošću tlorisa. Ostatke svoda, debljine 50 cm, pripisuje bačvastom obliku. Razlikuje „starije i mlađe” grobove, a za starije kaže da su monumentalnijeg oblika. Prema ukrasnim uloncima, koje nalazi i kao građu uzidanu u zidove, zaključuje da je bazilika iz 9. stoljeća bila u 11. stoljeću pregrađivana.

²⁵ Arhiv „Bihać” 5/1902, izvještaj od 1. 2. 1902.

²⁶ Arhiv „Bihać” 9/1902, izvještaj od 4. 2. 1902.

²⁷ Arhiv „Bihać” 12/1902.

²⁸ Arhiv „Bihać” 24/1903, izvještaj od 22. 12. 1903.

U dopuni ovog izvještaja od 30. 4. 1904. godine²⁹ Jelić bilježi pučku predaju o 12 volovasa zlatnim plugom zakopanim na Glavici. Opisujući unutrašnje četvrtaste i vanjske oblike kontrafore, ne razlikuje građevinske faze. Ističe zazidavanje pročelnih vrata južnog broda prilikom dogradnje zvonika. Kod krstione ističe da nije građena istovremeno sa zvonikom već je kasnije dodana. U opisu krstione ističe još i kanal koji otpočinje na samoj sredini križnog bazena. Jelić je detaljan na ovom mjestu i prilikom opisivanja ulomaka unutrašnje dekoracije crkve gdje razlikuje dvije faze: stariju s mramornim pločastim oblogama i „vajanim opekama“ (tegula s reljefom pletera, životinjskom glavom i brojem XXXIII, za koju pretpostavlja da je domaći rad),³⁰ te mlađu fazu s unutarnjom, na nekim mjestima i poliranom žbukom.

U ovoj dopuni izvještaja Jelić još spominje i zidove izvan tlorisa, te pretpostavlja da se nalaze u vezi sa zatrpanim ostacima zgrade u susjednom Štrbčevom vrtu. U ugao glavne apside nalazi ploču debljine 25 cm, ulomak natpisa s antičkom kapitalom visine 8 cm i sačuvanim dijelom teksta „HER . . .“.

Pored tehničkih podataka o nalazu na Glavici, u istom arhivu (društva „Bihać“) nalaze se i mnogi zanimljivi spisi koji ilustriraju rad društva na ovim istraživanjima, veze Jelića te uplitanje Kninskog starinarskog društva. Ova relativno brojna, ali znanstveno malo korisna dokumentacija, dobar je pokazatelj odnosa, a trasirala je konačnu sudbinu nalaza u Biogradu.

Već 3. 6. 1899. godine javlja se spis u arhivu društva „Bihać“ gdje Ivan Škarpa iz Biograda javlja don Frani Buliću³¹ o nekim nalazima u Biogradu, i tom prilikom spominje biogradsku katedralu.

Intenzivno dopisivanje oko biogradskih spomenika, točnije nalaza s Glavice otpočinje početkom 1902. godine. U tim događajima odlučne uloge su odigrali: don Luka Jelić, iskazan kao raniji izvjestitelj s istraživanja društva „Bihać“, a ujedno i nećak don Frane Bulića, don Frane Bulić, istovremeno predsjednik društva „Bihać“ i direktor Arheološkog muzeja u Splitu, fra Lujo Marun, predsjednik Kninskog starinarskog društva, Rikard Barić, tajnik Kninskog starinarskog društva, Arturo Jeličić, posjednik u Biogradu i povjerenik Kninskog starinarskog društva, knez Hubert Borelli, gradonačelnik Biograda, Roko Pelicarić, zamjenik gradonačelnika, biogradski seoski glavar Tomo Eškinja i biogradski župnik Lovrović. Povod početku radova je bilo uklanjanje seoskog gumna na plokati sjeveroistočno uz župnu crkvu. Općinska uprava je s tom zemljom namjeravala „ . . . srediti mjesne urbanističke probleme. . .“ i zemljom zasipati močvare u neposrednoj blizini mjesta, izvore malarije i drugih zaraza.³² Navodno je Jelić namjeravao na tom položaju istraživati već 1898. godine ali je u dogovoru s knezom Borellijem čekao povoljniju priliku.³³

Kroz čitavu 1902. godinu odvija se na trenutke žučna korespondencija između Jelića i splitskog društva na jednoj te splitskog i kninskog društva na drugoj strani. Samo se može naslutiti i žučljivost svakodnevnih susreta. Marun je, bez sumnje, uočio značaj Biograda i položaja Glavice te je preko povjernika Jeličića pokušavao

²⁹ Isto, izvještaj od 30. 4. 1904.

³⁰ Usporedi tekst Jelića u ovom članku. Isto kaže i *B. Juraga*, Srednjevjekovni kameni spomenici na području Biograda, Diadora 9, Zadar 1980, 454, koja je u Arhivu Jelić u splitskom Muzeju našla podatke o ovom komadu.

³¹ Arhiv „Bihać“ 16/1899.

³² Arhiv „Bihać“ 11/1902, pismo Jelića Buliću od 6. 2. 1902.

³³ Isto.

otpočeti iskapanja. Međutim, Jelić je imao veći ugled i povjerenje u krugovima biogradske općine te je općina vodstvo radova povjerila Jeliću. Profesionalna ljubomora Jelića i Maruna uzrok je i prvom oštećenju spomenika na Glavici. Jeličić, vidjevši da od istraživanja u ime kninskog društva nema ništa uspijeva nagovoriti seoskog glavara Eškinju da koncem 1901. godine otpočne s iskopom materijala. Tom prilikom je nađen nadvratnik koji su mještani razbili u komade za doprozornike a tada je stradao i dio sjeverne lađe i sjeverna apsida. U ovim su nalazima iz Biograda obaviješteni i Jelić i Bulić (obavijestio ih je župnik Lovrović).³⁴ Izgleda da su tom prilikom nađena i „4 obična groba”. Jelić, nakon uvidaja na terenu, traži moralnu i finansijsku podršku (200 kruna)³⁵ od splitskog društva za početak iskapanja. Prvo je vrijeme Jelić uvjeren da se radi o krunskom dvoru. Kroz nekoliko dana Jelić Bulića brzojavno obavještava o nalazu bazilike s dvije (tada vidljive) apside.³⁶ Bulić, i prije sastanka s predsjedništvom društva, ovlašćuje Jelića da se dogovori s biogradskom općinom oko iskapanja.³⁷ Istog dana predsjedništvo splitskog društva prihvaća Jelićeve zahtjeve.³⁸ a već sutradan Jelić i zamjenik biogradskog gradonačelnika Pelicarić sklapaju ugovor oko iskapanja³⁹ gdje se navodi kako se iskapanja moraju odvijati po Jelićevom planu i kako nitko drugi ne smije kopati bez Jelićeve dozvole. Jelić traži finansijsku pomoć i od Kraljevske akademije u Beču.⁴⁰ S druge strane, Jeličić redovito obavještava upravu kninskog društva o razvoju situacije. Tako s Bulićem stupa u kontakt Rikard Barić, pokušava Bulića⁴¹ nagovoriti da utječe na „zlog duha” Jelića, Buliću nudi da kao „desna ruka kninskog društva rukovodi iskapanjima”. Ističe još i ogorčenost kninskog društva „što se zadire na njihov teritorij”, spominjući i Marunove prijetnje u stilu: „oni naš teritorij, mi njihov”. Bulić Bariću odgovara⁴² kako je splitsko društvo podržalo Jelića bez znanja o kninskim aktivnostima i diplomatski se brani, upućujući kninsko društvo da nesporazume rješava s biogradskom općinom koja je Jelića imenovala za voditelja radova. Pismo završava riječima po kojima su ova iskapanja prava prilika za ujedinjenje dvaju društava. Jelić i Pelicarić konačnu pogodbu sklapaju 3. 2. 1902.⁴³ kada su radovi procijenjeni na ukupno 1700 forinti. Jelić radove procjenjuje na rok do 20. 2. 1902. godine, a ističe da njega zanima samo istraživanje, jer „... konzervatorstvo se meni ne prija, jer je više na smetnju nego na korist . . . izvještavati Centralnoj komisiji mogu i kao korespondent. . .”.⁴⁴ Društvo „Bihać” na sjednici od 9. 2. 1902. godine određuje finansijsku pomoć istraživanjima u visini od 1200 kruna.⁴⁵ Bulić u pismu kninskom tajniku Bariću⁴⁶ ova sredstva opravdava patriotiskom dužnošću splitskog društva, nudi mogućnost financiranja i kninskom društvu,

34 Arhiv „Bihać” 5/1902, brzojavi upućeni Jeliću i Buliću 25. I. 1902.

35 Isto, pismo Jelića Buliću od 25. 1. 1902. i izvještaj Jelića „Bihaću” od istog datumu.

36 Arhiv „Bihać” 5/1902, brzojav Jelića Buliću i Bulićev odgovor, oba od 29. 1. 1902.

37 Isto.

38 Arhiv „Bihać” 5/1902, zapisnik sjednice društva „Bihać” od 29. 1. 1902.

39 Arhiv „Bihać” 5/1902, brzojav Jelića od 30. 1. 1902 i izvještaj od 1. 2. 1902.

40 Isto.

41 Arhiv „Bihać” 5/1902, pismo od 2. 2. 1902.

42 Arhiv „Bihać” 5/1902, pismo od 4. 2. 1902.

43 Arhiv „Bihać” 9/1902, pismo od 3. 2. 1902.

44 Arhiv „Bihać” 9/1902, pismo Jelića Buliću od 4. 2. 1902.

45 Arhiv „Bihać” 9/1902, zapisnik sjednice društva „Bihać” od 9. 2. 1902.

46 Arhiv „Bihać” 9/1902, pismo od 10. 2. 1902.

ističe novoproizlašu opasnost da u arheologiji glavnu riječ počnu voditi općine, a ne društva te naglašava da je više nego ikad potrebno da se dva društva ujedine. Ovo Bulićevo pismo potakle su konzultacije s Jelićem koji navodi⁴⁷ kako je sukob u znatnoj mjeri proizvod kninskog povjerenika u Biogradu Jeličića, s ciljem da se Jelić izbaci iz istraživanja: „Sad kad je drugi ispekao janje i stavio ga na sopru da se založi, eto ti Maruna, da je to njegovo, po diobi glasovitoj svijeta. . .”. Izgleda da je tu Jelić za suradnju obaju društava: „. . . što Kninjani priete „Bihaću” represalijam, to je dobro da se uzme u pamet, i da potrebe upotrebi. . . Ako se kninska gospoda prilagode. . . onda će se moći postignuti sporazum i u interesu narodnih spomenika, a ne kojekakve švindlarije i bubnjanje. . . ako baš ja imam vjenčati taj krasan par (kninsko i splitsko društvo, primjedba Buškariol) i dati mu moj blagoslov, nije baš u tome mi sto oka. . . završavam ovu epistolu, u nadi da će kninsko najavljuvanje jednom doći do razboritosti i do ozbiljna rada. . .”. Uz ovo pismo Buliću, Jelić prilaže i primjerak ugovora o iskapanjima gdje se biogradska općina navodi kao samostalan voditelj, Jelić kao opunomoćenik općine i neprikosnoveni samostalni izvjestitelj, a uloga obaju društava se isključivo svodi na financijsku pomoć.

Izgleda da se Kninsko društvo htjelo uključiti s 300 forinti.⁴⁸ No, u nastupu su oprezni, Barić strahuje da ih to „Jelić ne muze. . .”.⁴⁹ Jelić Buliću objašnjava potrebu za sredstvima⁵⁰ s namjerom da sustavno istraži i druge lokacije u Biogradu, konzervira nalaze i uredi arheološku zbirku, dok kninsko odugovlačenje sa sredstvima tumači spletkarenjem s namjerom da samostalno istražuju u vrtu Jeličića. Potvrdu Jelićevim riječima daje i pismo Barića Buliću⁵¹ gdje stav o zajedničkom istraživanju i suradnji Kninsko društvo odgađa za jesen. U međuvremenu, Bulić dobiva informaciju po kojoj bi i vlada iz Beča pomagala financijski iskapanja.⁵²

„Bihać” je još na sjednici od 19. 2. 1902. godine zaključio kako za protivuslugu financijskoj pomoći računa na „nakandu u znanstvenom pogledu”, odnosno na pravo objave izvještaja o nalazima.⁵³ To mišljenje se potvrđuje i na sjednici društva 1. 12. 1902. godine.⁵⁴ Pravo društvu „Bihać” na izvještaj priznaje i biogradska općina koja spominje mogućnost uključenja bečke Središnje komisije u radove.⁵⁵ Bulić nije protivan da se kraći izvještaj na njemačkom jeziku pripravi i za glasilo Komisije iz Beča.⁵⁶

Jelić počinje otežati s konačnom verzijom izvještaja s namjerom da što više spomenika u Biogradu istraži i pojasni. Tako društvo „Bihać” tek 22. 12. 1903. godine dobiva izvještaj⁵⁷ popraćen lošom tlorisnom i foto dokumentacijom (tloris radi izvjesni Tamino). Jeliću se saopćava da dokumentacija nije zadovoljavajuća za objavljivanje pod imenom splitskog društva, tako da se 10. 3. 1904. godine čini

47 Arhiv „Bihać” 11/1902, pismo od 6. 2. 1902.

48 Arhiv „Bihać” 12/1902, pismo Jelića Buliću od 19. 2. 1902.

49 Arhiv „Bihać” 16/1902, pismo Buliću od 4. 3. 1902.

50 Isto, pismo Buliću od 5. 4. 1902.

51 Arhiv „Bihać” 24/1902, pismo od 26. 3. 1902.

52 Isto, pismo Bulića Bariću od 2. 4. 1902.

53 Arhiv „Bihać” 12/1902, zapisnik sjednice društva „Bihać” od 19. 2. 1902.

54 Arhiv „Bihać” 46/1902, zapisnik sjednice društva „Bihać” od 1. 12. 1902.

55 Arhiv „Bihać” 50/1902.

56 Isto, pismo Bulića od 25. 11. 1902.

57 Arhiv „Bihać” 24/1903 do 22. 12. 1903.

58 Arhiv „Bihać” 50/1902.

nova dokumentacija⁵⁹ koja se društvu „Bihać“ dostavlja 30. 4. 1904. godine.⁶⁰ U međuvremenu, zahtjev za boljom dokumentacijom društvo „Bihać“ upućuje i biogradskoj općini,⁶¹ na što biogradska općina odlučuje da udovolji željama „Bihaća“.⁶² Jelić odgovara da nema namjere raditi komparativnu studiju koju bi dodavao svom izvješću, te također javlja kako neki materijal namjerava obraditi i Kubitschek.⁶³

Biogradski nalazi, s naglaskom na nalaze s Glavice, javljaju se i u izvještaju društva „Bihać“ bečkoj Komisiji za period do 31. 12. 1908. godine⁶⁴ o djelatnosti društva gdje se sumarno spominje i Jelićev izvještaj istoj Komisiji iz 1907. godine.⁶⁵

Na temelju dosadašnjih dokumenata nije poznato kada su uklonjeni ostaci bazilike koje spominje Jelić u dodatku (ovdje danom) izvještaju. Vjerojatno je to vrijeme do I. svjetskog rata, kada su „lokalni urbanisti“ iskoristili Jelićevo odsustvo.

Jelićev izvještaj o rezultatima istraživanja na položaju Glavice u Biogradu dijelom obuhvaća i interpretaciju pokretnih nalaza – ulomaka arhitektonske i dekorativne plastike. U toj interpretaciji se javlja određeni broj problema:

- a) Jelić nije ostavio dimenzije pojedinih komada. Dimenzije se mogu izračunavati na temelju fotografija skupnih nalaza, a ne na temelju izrađenih (u Jelićevo vrijeme) klišeja za table. Na fotografijama skupnih nalaza, usprkos manje mogućnosti pogreške zbog optičkog iskrivljenja prilikom fotografiranja, zajedno su dani komadi kojima danas ne znamo dimenzije s komadima kojima danas znamo dimenzije.⁶⁶
- b) U biogradskoj zbirci nije sačuvana potpuna dokumentacija, a nisu sačuvani niti svi komadi koje je Jelić našao.
- c) Od vremena nastanka Jelićeva izvještaja znatno su izmijenjeni načini interpretacija i stilskih analiza tog materijala.
- d) Dvodimenzionalnost fotografija (u smislu problema pod a.) nije garancija točnosti podataka za sve tri dimenzije predmeta.

Rezimirajući Jelićeve podatke treba zaključiti da arhitektonska i dekorativna plastika potječe iz više vremenskih i arhitektonskih faza. Prva faza koju Jelić datira od polovine 6. do polovine 7. stoljeća dala je slijedeće nalaze: bazu stupa, uzidanu kao običnu kamenu građu u 2. fazu (XV, 1), kapitel (XV, 2), stucco dekoraciju (XV, 3), arhitrav (XV, 4), tranzenu (XV, 5), mramorne obložne ploče zidova (XVI, 6 a b c, 7), keramičku obložnu ploču (XVI, 8), dovratnik (XVII, 9), gredu (XVI, 17), kapitel ciborija (XVI, 18) i pulvinus s životinjskim prikazom (XVI, 19).

⁵⁹ Arhiv „Bihać“ 24/1903, bilješka Jelića od 10. 3. 1904.

⁶⁰ Isto, izvještaj od 22. 12. 1903. dopunjen 30. 4. 1904. Izvještaj je bio popraćen dokumentacijom koja se kasnije upotrijebila za namjere publiciranja. To je dokumentacija koja se u ovom radu objavljuje.

⁶¹ Arhiv „Bihać“ 1/1904 od 13. 1. 1904.

⁶² Arhiv „Bihać“ 4/1904 od 30. 1. 1904.

⁶³ Arhiv „Bihać“ 1/1904 od 7. 2. 1904.

⁶⁴ Arhiv „Bihać“ 30/1908.

⁶⁵ Izvještaj je primljen od strane bečke Komisije pod brojem 1535/1907. Sastoji se od dva dijela: nalaza s Glavice i ostalih nalaza.

⁶⁶ Dimenzije sačuvanih komada su prema: *B. Juraga* cit. dj. (30), 445-469, T. I-XX. Jelić je nalaze arhitektonskih ulomaka tri puta slagao za potrebe foto-tabli uz izvještaj. Ovdje je posljednja složena varijanta snimaka.

U drugu fazu, koju Jelić datira oko polovine 11. stoljeća po Jeliću spadaju: ulomci ploča oltarne pregrade (XVIII 20 i 21), noga oltara (XVIII, 22) te drugi manji ulomci (XVI, 10, 11, 12 i XV, 13, 14). Kod manjih ulomaka iz Jelićeva teksta nije baš jasno da li svi pripadaju drugoj ili neki pripadaju i prvoj fazi.

Treća faza po Jeliću nije dala arhitektonsko-dekorativnih ulomaka.

Vrlo lako se uviđa da je ovakva podjela pokretnog materijala neodrživa. Uočava se da materijal ukazuje na više stilskih i graditeljskih faza, a potrebno je i još nešto naglasiti: usprkos broju od 30 predmeta (kod Jelića 22 broja), to je relativno mali broj s obzirom na veličinu objekta i kontinuitet upotrebe objekta u sakralne svrhe. Jelić spominje pljačkanja prilikom rušenja posljednje faze objekta, a ne zadržava se na mogućnosti korištenja ovog mjesta kao izvorišta obične kamene građe u vremenu od rušenja pa do istraživanja. Poseban problem je i loša metodologija istraživanja, ali zbog rušenja tu više ne postoji mogućnost revizije. Uočava se i „kroničan“ nedostatak stupova, kapitela i pilastara, što se može dvojako tumačiti: ili nije bilo znatnih izmjena tlorisne i dekorativno-statičke koncepcije objekta od 9. stoljeća do konca postojanja (1126. g.) ili se radi o objektu koji nije temeljito srušen, tako da su ti im dijelovi bili izloženi kasnijoj eksploataciji kamene građe.

Po Jelićevim istraživanjima, nalazi su pohranjeni u biogradsku zbirku. Uspoređujući fotografije Jelićevih nalaza i fundus zbirke⁶⁷ može se uočiti da je burne događaje sa zbirkom⁶⁸ nadživio samo određen broj komada s ovog lokaliteta. To su:

- Jelićev br. 26⁹ koji odgovara broju kataloga Juraga 55.⁷⁰ Za ovaj komad se u zbirci sačuvao i podatak da potječe s Glavice.
- Jelićev br. 5 (desni dio) odgovara broju kataloga Juraga 10 (snimljen sa suprotne strane). U zbirci je sačuvan podatak da se radi o nalazu iz Biograda, bez dodatka da se radi o nalazu s Glavice.
- Jelićev br. 8 odgovara broju kataloga Juraga 13. U zbirci je sačuvan podatak da se radi o nalazu s Glavice.
- Jelićev br. 9 (bez kapitela) odgovara broju kataloga Juraga 44. U zbirci nije sačuvan podatak o mjestu nalaza.
- Jelićev br. 12 odgovara broju kataloga Juraga 31. U zbirci je sačuvan podatak da se radi o nalazu iz Biograda, bez dodatka da se radi o nalazu s Glavice.
- Jelićev br. 13 odgovara broju kataloga Juraga 32. U zbirci nije sačuvan podatak o mjestu nalaza.
- Jelićev br. 14 odgovara broju kataloga Juraga 26. U zbirci nije sačuvan podatak o mjestu nalaza.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Odnos prema biogradskoj zbirci od 1910. pa do danas tek je dijelom poznat. Sačuvani su neki škrti podaci o selidbama, pakovanjima i skladištenjima, ponovnim izlaganjima javnosti bez naročite muzeološke brige u vrijeme nakon 2. svj. rata. Vidi: *C. Fisković*, Dalmatinski spomenici i okupator, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 1, Split 1946, 20; *M. Suić*, Rad Arheološkog muzeja u Zadru od oslobođenja do 1959. g., Diadora 1, Zadar 1960, 200; *Š. Batović*, Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1960. do 1964. g., Diadora 4, Zadar 1965, 277.

⁶⁹ Jelićevi brojevi su prema oznakama uz materijal u ovom izvještaju.

⁷⁰ Broj kataloga Juraga ne znači inventarni broj zbirke u Biogradu, već broj u katalogu spomenika koji je B. Juraga objavila (vidi bilješku 30).

- Jelićev br. 15 odgovara broju kataloga Juraga 68. U zbirci je sačuvan podatak da se radi o nalazu s Glavice.
- Jelićev br. 20 odgovara broju kataloga Juraga 27. U zbirci nije sačuvan podatak o mjestu nalaza.
- Jelićev br. 20 a odgovara broju kataloga Juraga 18. U zbirci je sačuvan podatak da se radi o nalazu iz Biograda, bez dodatka da se radi o nalazu s Glavice.
- Jelićev br. 16 (točnije 16 i 16 bis) nalazi se danas u Arheološkom muzeju u Splitu.

Upoznavši arhitektonske ulomke nađene na Glavici u vrijeme Jelićevih radova i dijelove arhitekture iz tih istraživanja, te analizirajući stilske osobitosti komada, s Glavicom kao mjestom nalaza možda bi se smjelo povezivati još neke komade koji su možda nađeni prilikom rušenja bazilike ili kasnije na Glavici, a Jeliću nisu bili poznati i kasnije su završili u zbirku, s danas izgubljenim podacima o mjestu nalaza. Ipak, ovo je samo pretpostavka na temelju stilskih analogija. Ti komadi bi mogli biti: po brojevima kataloga Juraga⁷¹ brojevi: 3 – impost, 5 i 6 – konzole, 9, 11 i 12 – dijelovi tranzene, 14 – ulomak ciborija, 15 i 16 – akroteriji, 17, 20, 25, 28, 29 i 30 – dijelovi pluteja, 51 – ulomak stupa s dijelom kapitela, 64, 67, 69 i 70 – ulomci greda i 93 – zabat (za nijedan od spomenutih komada u zbirci ne postoji podatak o mjestu nalaza).

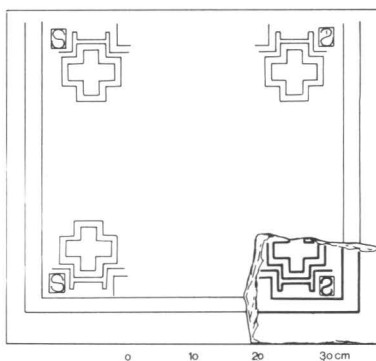
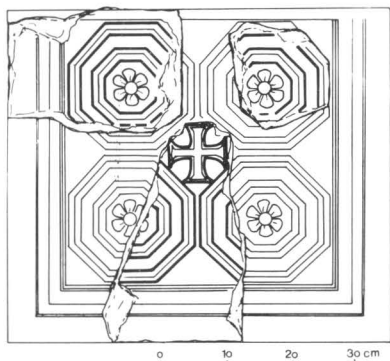
Jonska baza (Jelić, br. 1) nije dovoljno indikativna za smještanje u određenu arhitektonsku fazu, a ne pomažu mnogo niti okolnosti nalaza (bila je uzidana kao kamena građa). Problem je tim složeniji ako zabilježenim ostacima prve arhitektonске faze pokušamo pripisati stupovlje, navodno 6 m visoko prema Jeliću. Logičnijim objašnjenjem čini se mišljenje da se radi o antičkom nalazu, ponovno upotrebljenom kao kamena građa u srednjem vijeku. Nije isključeno da je dio nekog monumentalnijeg antičkog objekta, možda i u okolici same Glavice. Problematično bi bio ijednoj od arhitektonskih faza sakralnog objekta pripisivati i ulomak stucco dekoracije (Jelić, br. 3).

Prva grupa nalaza je „na tragu” ranokršćanskog sakralnog namještaja, a zastupljena je u dijelovima ploča oltarne pregrade (Jelić br. 6 i 7, Juraga 29, 30), pilastrima oltarne pregrade (Jelić 17 i 22), dijelovima tranzene (Jelić 5, Juraga 9, 11, 12) i ulomku rozete s konopastom profilacijom (Jelić, 10). Najjednostavnije bi bilo pogledati rubne profilacije i donekle oblik križeva te ove komade datirati u 5-6. stoljeće, međutim, u pogledu analogija javljaju se znatni problemi. Među nalazima tog vremena na istočnoj jadranskoj (dalmatinskoj) obali direktnih analogija nema. Potrebno je odbaciti i mišljenje Jelića da se radi o obloženim ukrasnim pločama zidova crkve (Jelić 6,7), jer grafička rekonstrukcija daje ploče površine skoro 1 m četvornog, a debljinom od 8-9,5 cm ne odgovaraju svrsi za koju se zalaže Jelić. Preostaje skoro kao sigurna interpretacija da se radi o pločama oltarne pregrade. Nema zapreka za ovakvo datiranje dijelova tranzene, što više, moguće je u prvoj arhitektonskoj fazi jednoapsidalne crkve s lezenama na sjevernoj strani locirati i prozor kojemu je najvjerojatnije pripadala tranzena.

Ako pogledamo još jednom ove pluteje, uočavamo da stroga geometrizacija u izvedbi ornamenta, prostorno organiziranog u obliku četverolista, te način oblikovanja rozete, ukazuju na sličnosti s drugim slojem ornamentike na sarkofazima Iva-

⁷¹ Isto.

na Ravenjanina i priora Petra u Splitu.⁷² Istaknimo da na biogradskim primjercima nedostaje motiv krina kao nosilac organizacije ornamenta.⁷³ Na temelju gore rečenog, datirao bih plutej u vrijeme oko polovine 8. stoljeća, a u isto vrijeme i crkvu, po karakteru i florisu bizantski objekt. Ovakvu dataciju podupire i oblik središnjeg križa na pluteju, a protiv toga nisu ni ostali nalazi ove faze, kao pilastri tako i ulomak rozete s konopastom profilacijom. Pored spomenutih analogija, genu geometriziranih oblika treba tražiti u predmetima poput ploča ambona i obloga oltara u obliku zgrade iz crkve San Apollinare Nuovo u Raveni,⁷⁴ inače datiranim u polovinu 6. stoljeća. Po načinu oblikovanja središnjeg križa (Jelić br. 6) biogradskom je analogan križ na sarkofagu iz Troiae,⁷⁵ a u pogledu upotrebe ploča analogne mogu biti i ploče iz Pianezze.⁷⁶

Grafička rekonstrukcija ploča oltarne pregrade prve faze nalaza (na temelju Jelićevih fotografija, komadi nisu sačuvani) na Glavici

Druga grupa nalaza može se povezati s drugom arhitektonskom fazom. Databilni i indikativni dijelovi arhitektonske skulpture ove faze su u načinu oblikovanja rozete, profilacijā rubova i okvirnih ornamenta zabata, način oblikovanja i ukrašavanja križa na zabatu, a dijelom i koncept pleterne ornamentike na pločama oltarne pregrade. U ovu grupu nalaza spadaju: dijelovi pregrade, zabat (Jelić, 16), pilastar (Jelić 9), ploče (Jelić 20, 20a, 21 te Juraga 17, 20, 25) i grede (Jelić 15, Juraga 64, 67, 69, 70), zatim imposti (Juraga 3 i 5) te ciborij (Juraga 93) zabat ulomak za-

⁷² N. Jakšić, Još o splitskim ranosrednjovjekovnim sarkofazima, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (dalje: Vjes. dalm.) 70-71, Split 1977, 187-191; Ž. Rapanić, Ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Splita, Vjes. dalm. 65-67, Split 1971, 293, 297-298; B. Gabričević, Sarkofag nadbiskupa Ivana, Vjes. dalm. 62, Split 1967, 87.

⁷³ Isto. Ž. Rapanić nastanak metopa s krinovima datira između 6. i 10. stoljeća, dok ih N. Jakšić datira u kraj 8. i početak 9. st.

⁷⁴ P. A. Martinelli, Corpus della scultura paleocristiana, bizantina ed altomedioevale di Ravenna 1, Roma 1968, 21 i 27. sl. 11 i 19.

⁷⁵ M. Rotili, La Diocesi di Benevento, Corpus della scultura altomedioevale (dalje: CSA) 5, Spoleto 1966, T. XXXIV, n. 75.

⁷⁶ S. C. Novelli, La Diocesi di Torino, CSA 6, Spoleto 1974, T. LX - LXII.

bata Juraga 14 i jedan od akroterija (Juraga, 15 i 16). Bliske analogije ovi nalazi pokazuju s onima iz Rižinica,⁷⁷ a zabat, bez detaljnih podataka, već je uspješno spojen s nalazim s biogradske Glavice.⁷⁸ Kompozitni kapiteli (Jelić 18 i Juraga 51) mogu biti i dio namještaja pregrade, ali i dio ciborija, i donekle podsjećaju na nalaze iz Žažvića i Plavnog.⁷⁹ Zabat oltarne pregrade podsjeća na zabate iz dominikanskog samostana u Trogiru⁸⁰ i zabat crkve sv. Petra u Splitu.⁸¹ Biogradski zabat, a i ostala skulptura (a naročito ploča Jelić 21) pripadaju lošijoj, tehnički manje vještoj klesarskoj radionici nego primjerci analognih oblika (napr. na istaknutoj ploči u konceptu podvlačenja i nadvlačenja troprutaste ornamentike klesar je pogriješio ukupno 4 puta: 2 puta nenamjerno i 2 puta namjerno, ispravljajući učinjenu grešku). Za ukupno datiranje najprihvatljivija je posljednja četvrtina 9. stoljeća a ciborij (odnosno kompozitni kapiteli) mogli bi se datirati i nešto nakon početka 10. stoljeća.

Treća grupa nalaza najvjerojatnije bi odgovarala i trećoj arhitektonskoj fazi. U arhitektonsko-dekorativnim ulomcima uočava se gubljenje čvrstih predromaničkih oblika. Javljaju se manji kapiteli (Jelić 2), impost-kapitel s animalističkim prikazima (Jelić 19) i kapiteli oblika rjeđe zastupljenog u predromanici (Jelić 9, kapitel oslonjen na pilastar iz ranije grupe). Ovoj grupi bi pripadali i dijelovi manje pregrade: ploče (Jelić 11, 12, 14), dvostrano obrađena greda (? – Jelić 4), konzola (Juraga 6) i komadi keramičkih ukrasnih ploča (Jelić 8). Za kapitele i ploče pregrade prihvatljivija je datacija oko polovine 11. stoljeća.⁸² Za datiranje keramičke ploče indikativni su nalazi iz crkve S. Salvatore u Bresciji.⁸³

Interpretacija arhitektonsko-dekorativnih komada po grupama ima uporište i u arhitektonsko-graditeljskim fazama objekta. Prva arhitektonska faza očituje se u jednostavnom sakralnom objektu pravilne orijentacije, najvjerojatnije jednobrodnoj i jednoapsidalnoj crkvi s unutrašnjim lezenama, te s vanjskim pravilno orijentiranim (I – Z) grobovima, uglavnom bez priloga. Odsustvo grobnih priloga može ukazivati i na crkvu samostanskog tipa unutar kompleksa koji, pored sakralne, ima i militantno-postajnu funkciju. Ostaci okolne arhitekture, na žalost nedefinirani, mogu ukazivati i na drugačiju tlorisnu dispoziciju (za što se zalaže Jelić), ali sigurnije je mišljenje da ukazuju na određene prateće sadržaje naseobinskog karaktera. Povijesno-strateške prilike i nedostatak više analogija u materijalnoj kulturi mogu ukazivati na vrijeme oko polovine 8. stoljeća kao vrijeme upotrebe tog kompleksa.

⁷⁷ F. Bulić, Natpis Trpimira bana hrvatskoga našast u Solinskom polju, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 14, Zagreb 1892, 54-58.

⁷⁸ I. Petricioli, Prilog. . . (vidi bilj. 24), sl. 7.

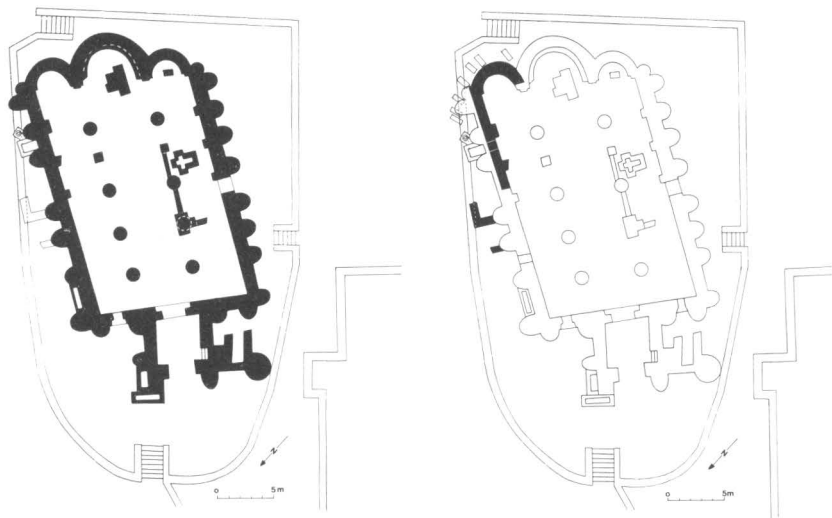
⁷⁹ T. Burić, Kameni namještaj bazilike u Žažviću, Starohrvatska prosvjeta III ser. 15, 172-173, 179, T. III, 8 i 9.

⁸⁰ J. Belamarić, Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru, Vjes. dalm. 75, Split 1981, 158. Naročito je indikativno mišljenje N. Jakšića, koje donosi J. Belamarić (isto, 157).

⁸¹ Ž. Rapanić, Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u AMS, Vjes. dalm. 60, Split 1959, 110-112.

⁸² Za kapitele vidi: N. Jakšić, Tipologija kapitela 11. st. u Dalmaciji, Starohrvatska prosvjeta III ser. 13, Split 1984, 203 id. Za ploče vidi: N. Jakšić, Ulomci skulpture iz Osora, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Zagreb 1982, 187-190.

⁸³ G. Panazza – A. Tagliaferrri, La Diocesi di Brescia, CSA 3, Spoleto 1966, n. 181-186, 138, T. LV-LVII.

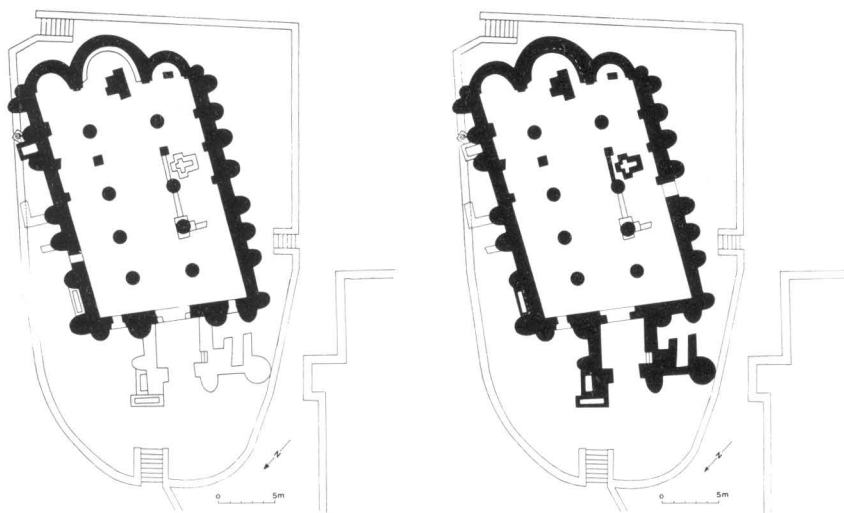
Prva i druga arhitektonska faza na Glavici

Druga arhitektonska faza očituje se dijelom u negiranju ranijeg kompleksa, a dijelom u adaptacijama podesnih dijelova. U adaptacijama potrebno je istaknuti da se održava sakralni kontinuitet pa se ostaci starije crkve ne profaniraju već inkorporiraju u novi objekt. Nastaje trobrodna, troapsidalna bazilika s tri vrata na pročelju i jednim vratima na sjevernoj strani. Prilikom ove gradnje stradao je, izvjestan broj starijih grobova čije se kosti (sa sviješću da se radi o kršćanima) pohranjuju u kosturnicu na sjevernoj strani blizu sjeverne apside. Ove pregradnje zatvaraju i prozor ranijeg objekta na sjevernoj strani. Tu fazu može se datirati u vrijeme prelaza 9. na 10 stoljeće,⁸⁴ točnije posljednju četvrtinu 9. stoljeća, vrijeme Trpimira i Branimira. Vjerojatno ovoj fazi pripadaju grobovi uz pročelje.

Treća arhitektonska faza očituje se u dogradnjama i adaptacijama. Na južnoj strani probijaju se bočna vrata za potrebe novosagrađene krstionice u južnoj bočnoj lađi. Na pročelju se dograđuju nartekse i zvonik, a vrata južne bočne lađe gube funkciju i zazidavaju se. Vrata na sjevernoj strani blizu pročelja gube svrhu probijanjem vrata na južnoj strani te se i ona zazidavaju. Ove pregradnje prouzrokuju oštećenje izvjesnog broja grobova iz prethodne faze, tako da u sklopu nartekse i sjeverozapadnog ugla (uz sjeverni bok crkve) nastaju kosturnice za kosti iz devastiranih grobova. Unutar glavne apside gradi se klupa. Ovu se fazu može datirati oko polovine 11. stoljeća.

⁸⁴ Lj. Karaman, cit. dj., (vidi bilj. 19) je u konačnom obliku datira u 11. st. I. Petricioli, Oko datiranja. . . (vidi bilj. 24) je datira u polovinu i kraj 9. st.

Četvrta arhitektonska faza manje je vidljiva u građevinskim zahvatima. Druzi zidani stup sa strane pročelja, koji odjeljuje južnu od središnje lade preinačava se u konstruktivni nosač dograđene prostorije za presvlačenje u sklopu krstionice. O eventualnim ukopima kroz ovu fazu nema čvrstih podataka. Posljednja faza mogla bi se datirati oko prelaza iz 11. na 12. stoljeće.

Treća i četvrta arhitektonska faza na Glavici

Postoje još neki podaci koje s manje sigurnosti možemo koristiti za dopunjavanje osobina pojedine arhitektonske faze. Zidovi prve faze građeni su od pravilnih kvadera u nizu s čvrstom vezivnom žbukom, dok su zidovi kasnijih faza radeni sa sitnijim kamenom bez pravilnosti u obradi i u zidarskim nizovima. Bazilika je možda već u drugoj fazi popločana kamenim pločnikom, a uvjerljivo je vrijeme nastanka pločnika u trećoj fazi, tako da pločnik ima i krstionica. Krstionički dodatak (prostorija za presvlačenje) taj pločnik koristi kao temelj zidova, a na mjestu nekadašnjeg stupa, kasnije ugla, navodno je bio oltar (što je tlorisom teško objašnjivo). Izgleda da je u glavnoj apsidi bila i katedra s podzidom koji je nejasan na temelju sačuvane dokumentacije. Naposljetku, bazilika je po Jeliću (što bi značilo od druge faze) bila natkrivena bačvastim svodom debljine 0.50 m od kamena i sedre.

Jelićeva teza o obnovi upotrebe crkve nakon 1125. godine i njenoj upotrebi sve do 1646. godine teško je održiva, barem za tlorisni oblik u cijelosti Tragove eventualne arhitektonske kontrakcije Jelić nije zabilježio pa se vjerojatnijim čini da je župna crkva u drugoj polovini 16. stoljeća bila crkva na mjestu današnje crkve sv. Anastazije, koja je stradala 1646. godine i potom obnovljena u obliku koji danas vidimo.

Kontinuitet sakralne gradnje na Glavici iskaz je kulturno-povijesnog kontinuiteta razvoja Biograda. Biograd nastaje na mjestu gdje usprkos tradiciji ranijeg naselja, nije bilo jačeg bizantskog maritimnog centra, jačeg u odnosu na snagu Zadra, Splita i dr. U tim okolnostima je i razlog uspona Biograda tijekom 10. i 11. stoljeća.⁸⁵ U Biogradu se otpočinje realizirati, uz papino odobrenje, širenje Krešimirove hrvatske države na području bizantske Dalmacije.⁸⁶ Nosilac službene državne i privatne trgovačko-ekspanzionističke politike tog vremena u dobroj mjeri je i Biograd sa svojim vjersko-pučkim institucijama. Zbog tih razloga je u zametku konkurentskih borbi i uništen 1126. godine. Možemo samo žaliti i zamišljati koliko bi se razlikovala povijest ovih krajeva da se Biograd tada uspio obraniti.

⁸⁵ Ž. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, *Vjes. dalm.* 74, Split 1980, 207.

⁸⁶ L. Margetić, Odnosi Petra Krešimira i pape prema korčulanskom kodeksu, *Vjes. dalm.* 74, Split 1980, 231-232.

Frane Buškariol

Dans la partie centrale de Biograd-sur-mer, ville du littoral septentrional de la Dalmatie, se trouve le site de Glavica. A cet endroit, jusqu'au début du XXe s., se trouvaient des vestiges architectoniques non fouillés, appartenant à différentes époques de la prospérité économique et politique du Biograd paléocroate. Au XIes. Biograd était un siège épiscopal et une ville royale; au début du XIIe s. c'est le lieu du couronnement de Coloman premier roi de l'union personnelle entre la Hongrie et la Croatie. Le développement économique de Biograd est la cause de sa destruction par la flotte concurrente de Venise en l'an 1125.

Le présent travail est fondé sur les résultats des recherches de don Luak Jelić chercheur qui travaille à Biograd au nom de l'Association pour la recherche de l'histoire nationale „Bihač” de Split. Les résultats de ses recherches n'étaient pas, jusqu'à présent, intégralement connus; dans les publications scientifiques apparaissaient des données incomplètes et erronées et d'autres spéculations scientifiques. Le fait que les vestiges architectoniques aient été complètement détruits immédiatement après les recherches rendit la tâche d'autant plus difficile. Les restes mobiles ont été conservés dans la collection archéologique de Biograd où, pourtant, une grande partie des trouvailles et des données s'est perdue.

L'introduction de ce travail est consacrée à la présentation de la notation des trouvailles archéologiques effectuées sur le site de Glavica à l'époque précédant les travaux de Jelić, ainsi que les soi-disant modes d'analyse des résultats obtenus par Jelić après ses recherches et jusqu'à nos jours, ce qui pour différentes raisons a provoqué des suppositions erronées conduisant à de fausses conclusions.

Ensuite vient le rapport intégral de Jelić sur les recherches, texte jusqu'à présent totalement inconnu du point de vue scientifique. Y est décrite la manière dont ont été détruits les vestiges architectoniques découverts, aussitôt après l'exécution des recherches.

Les données techniques sur les trouvailles sont complétées par des données provenant des archives de l'Association susmentionnée „Bihač”. La partie suivante de ce travail contient une chronologie de événements relatifs aux travaux précédant les recherches. On y trouve également la correspondance de Jelić, de don Frane Bulić, de l'Association „Bihač” et de „L'Association pour les antiquités de Knin”. Grâce à cette correspondance nous pouvons considérer les circonstances liées au début et au déroulement des recherches, mais aussi juger des conditions socio-politiques et des mauvais rapports mutuels entre les spécialistes locaux dalmates. Cette discorde est une des raisons pour laquelle de nombreuses localités dalmates ont été mal fouillées et une des causes de la ruine de certains monuments architectoniques (telles les trouvailles faites à Glavice).

La révision des interprétations de Jelić sur les trouvailles mobiles et immobiles, d'après des connaissances scientifiques récentes, ainsi qu'une comparaison avec les pièces conservées dans la Collection archéologique de la commune de Biograd, ont donné comme résultat une analyse qui figure dans la suite de ce travail. Cette révision a permis de partager les trouvailles d'après les phases suivantes:

1ère phase: A cette phase appartient une église plus petite à abside unique

avec lésènes à l'intérieur et fenêtre sur la façade nord, décorée de plutea géométriquement travaillés, que l'on peut dater vers la moitié du VIIIes., et attribuer aux influences des sphères sacrées et architecturales byzantines.

- IIe phase: A cette période appartient la basilique à trois absides avec contreforts arrondis et une partie du mobilier d'église. Par sa construction, la basilique détruisit en partie l'édifice natérieur et utilisa la reste pour de nouvelles fonctions. Cette phase correspond à l'époque de transition entre le IXe et le X^es.
- IIIe phase: Au cours de cette phase, la basilique à trois absides devient l'église de l'évêque, ce qui conduit à des adaptations et ajouts. Dans la nef sud se crée le baptistère, alors que sur la façade s'ajoutaient le narthex et le clocher. Le mobilier d'église et quelques données d'archives nous permettent de dater cette phase vers le milieu du XIe s.
- IVe phase: Les entreprises de construction de cette dernière phase sont moins visibles et concernent surtout les changements faits à l'intérieur; ce qui se passe vers la fin du XIes. et le début du XIIes., époque de la perte de l'autonomie politique croate.

La continuité de l'emplacement réservé au culte et plusieurs phases de construction illustrent l'enchaînement politico-culturel du développement de Biograd et le changement de l'encadrement politique. La destruction, en 1125, de cet édifice, avec les autres ensembles urbains de Biograd, permet des simplifications dans l'interprétation de la tâche archéologique. D'autre part, cela nous empêche de connaître les changements qui seraient, sans aucun doute, survenus, s'il n'y avait eu ni destruction ni abandon du site de Biograd. Le fait est que si Biograd n'avait pas été détruit et s'il avait poursuivi son développement avec un dynamisme semblable, il est probable que cette ville aurait beaucoup influencé non seulement l'histoire postérieure de la Dalmatie mais aussi les conditions politico-historiques du littoral méditerranéen.